

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ДРУГОГО
(МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**«Традиційна культура гуцульсько-покутського
пограниччя як складова етнографічно-краєзнавчої
роботи в школі»**

Студентки 2 курсу, групи СОІ(з)-2м
напряму підготовки (спеціальності)
014 «Середня освіта (Історія)»

Гаврилюк Віталії Миколаївни

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Дрогобицька Оксана Ярославівна

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Анотація

Гаврилюк В.М. Традиційна культура гуцульсько-покутського пограниччя як складова етнографічно-краєзнавчої роботи в школі. Івано-Франківськ, 2024. 82 с.

У дипломній роботі на основі напрацювань вітчизняних та зарубіжних дослідників розглянуто традиційну культуру гуцульсько-покутського пограниччя та її потенціал для використання в етнографічно-краєзнавчій роботі в школі. Актуальність теми обумовлена необхідністю впровадження локального культурного компоненту в сучасну шкільну освіту для збереження нематеріальної спадщини та розвитку зацікавленості до історії рідного краю. Визначено особливості етнокультурної спадщини регіону, її роль у вихованні національної свідомості та патріотизму школярів.

Здійснено аналіз навчально-методичних матеріалів, присвячених етнографічно-краєзнавчій діяльності у закладах освіти. Окреслено основні поняття: традиційна культура, гуцульсько-покутське пограниччя, краєзнавча робота. Простежено вплив традиційних звичаїв, обрядів і народної творчості на формування ключових компетентностей учнів. Розкрито методику використання етнографічного матеріалу у формуванні історичних знань, творчих здібностей та патріотичного виховання учнів. Запропоновано інструменти для організації інтерактивних занять, етнографічних експедицій, творчих проєктів та інсценізацій обрядів.

Ключові слова: традиційна культура, гуцульсько-покутське пограниччя, краєзнавча робота, етнографія, звичаї та обряди, народна творчість, шкільна освіта, історична освіта, патріотичне виховання, компетентнісний підхід.

ПЛАН

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. Джерела та історіографія.....	7
РОЗДІЛ II. Педагогічний потенціал традицій гуцульсько-покутського пограниччя.....	11
РОЗДІЛ III. Впровадження етнографічних матеріалів у навчальний процес.....	27
РОЗДІЛ IV. Організація тематичних заходів та народознавчих проєктів.....	43
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	69-82

ВСТУП

Актуальність теми дослідження

У сучасному світі, де процеси глобалізації та технологічного розвитку швидко трансформують суспільство, збереження та вивчення традиційної культури стає надзвичайно важливим завданням, особливо в контексті освіти. Тема гуцульсько-покутського пограниччя виявляється актуальною, оскільки цей регіон вирізняється унікальною культурною спадщиною та традиціями, які мають великий потенціал для інтеграції в шкільний навчальний процес.

Сприяючи вивченню традицій, учні отримують можливість спілкуватися з представниками старшого покоління та передавати цінні знання майбутнім поколінням. Вивчення традицій регіону розкриває багатоманіття культурного досвіду та навчає поважати інші культурні та етнічні традиції, а залучення учнів до вивчення традицій через практичні заходи, проекти та екскурсії створює унікальні можливості для поглиблення знань та власного відчуття культури.

Дослідження традицій гуцульсько-покутського пограниччя у контексті етнографічно-краєзнавчої роботи в школі є необхідним для збереження та передачі культурної спадщини, а також для формування цінностей та компетентностей учнів у сучасному освітньому середовищі.

Мета дослідження – вивчення та систематизація традиційної культури гуцульсько-покутського пограниччя та розробка методик та підходів до її інтеграції у навчальний процес школи. Головною метою є створення платформи для збереження, популяризації та передачі цінностей цього регіону через освітні програми.

Завдання:

- провести огляд і науковий аналіз літературних джерел з етнографії, культурології та педагогіки, що стосуються гуцульсько-покутського регіону та методик вивчення традицій у школах;
- розкрити педагогічний потенціал традицій гуцульсько-покутського пограниччя;

- прослідкувати особливості організації тематичних заходів та народознавчих проектів у школі.

Об'єкт дослідження – традиційна культура гуцульсько-покутського пограниччя.

Предмет дослідження – процес впровадження різних складових традиційної культури гуцульсько-покутського пограниччя у шкільний навчальний процес.

Територіальні межі охоплюють гуцульсько-покутське пограниччя, а саме: села Спас, Мишин, Пістинь, Микитинці, Великий Ключів, Ковалівка, Малий Ключів, Нижній Вербіж, Княздвір, Воскресінці, Рунгури, смт. Печеніжин, Слобода, Стопчатів, які за сучасним адміністративним поділом включені у Нижньовербізьку ОТГ, Печеніжинську ОТГ, Коломийську ОТГ.

Методологічна основа дипломної роботи у вивченні даної теми спирається на методологічні принципи та дослідницькі підходи, зокрема принципи історизму, об'єктивності, системності, розвитку й науковості. При зборі польових матеріалів використовувалася методика інтерв'ю.

Наукова новизна теми полягає у розробці методичного підходу до впровадження локальних культурних традицій у навчальний процес.

Практичне значення одержаних результатів:

- Розробка та впровадження освітніх програм;
- Підвищення інтересу та патріотичності учнів;
- Розвиток міжпредметних зв'язків;
- Формування культурної компетентності;
- Впровадження передового досвіду в освіті;
- Підтримка регіонального розвитку.

Одержані результати матимуть практичне значення для шкіл, учнів, вчителів, а також для розширення загального культурного розвитку та підвищення патріотичного виховання.

Дипломна робота пройшла **апробацію** на щорічній звітній науковій конференції студентів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (2024 р.) на тему: «Традиційна культура гуцульсько-покутського

пограниччя як складова етнографічно-краєзнавчої роботи в школі» та на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Карпатські етнологічні читання» (15 травня 2024 р.) з темою «Етнографічно-краєзнавча робота в школі (на прикладі гуцульсько-покутського пограниччя).

Структура роботи складатиметься зі вступу, 4 розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ І.

ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

Стан наукової розробки теми можна охарактеризувати як досить обширний, але все ще з великим потенціалом для подальшого дослідження. У процесі написання дипломної роботи проводилися польові дослідження в с.Спас Коломийського району Івано-Франківської області [1; 2; 3; 4; 5; 6; 8; 10] та в с. Великий Ключів Коломийського району Івано-Франківської області [7; 9.].

У роботі також використано опубліковані джерела, адже наукові дослідження етнографічного та культурного життя регіонів України, зокрема Гуцульщини та Покуття, мають глибокі традиції та багатий спадок. Тут ми можемо виокремити працю Р. Кайндля «Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази» [11], яка є класичним етнографічним описом життя гуцулів, що охоплює їхній побут, фольклор і духовну культуру. Праця ґрунтується на глибоких польових дослідженнях автора кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Один із важливих аспектів вивчення Покуття полягає у збиранні народних пісень. У цьому контексті слід згадати збірник «Пісні з Покуття» [12], укладений Миколою Андрусяком і Михайлом Паньківим, що є унікальним джерелом для дослідників фольклору цього регіону.

Серія праць Миколи Савчука зосереджена на звичаях, традиціях та усній народній творчості села Великого Ключева Коломийського району. Збірки «Від Пилипівки до Говіння»[13], «Ключівські прислів'я, приказки та інше» [14], а також «Ключівські весільні співанки» [15], містять цінні записи колядок, щедрівок, народних висловів і весільних пісень, зібрані автором упродовж кількох десятиліть.

Історична серія Володимира Шухевича «Гуцульщина» [16], [17], [18] є фундаментальним джерелом для розуміння культури, звичаїв і побуту гуцулів. Автор детально описує матеріальну та духовну культуру, обряди та ритуали. Польський етнограф Оскар Кольберг у своїх працях «Pokusie: obraz etnograficzny» [19; 20] дослідив етнографічні особливості Покуття, представляючи багатий фольклорний і культурний матеріал. Праця Йозефа Шнайдера «Lud Peczeniżyński:

Szkic etnograficzny» [21] доповнює етнографічний дискурс, зосереджуючись на локальних особливостях народу Печеніжина.

Дослідження даної теми продовжує збагачуватися завдяки внеску численних сучасних вчених та міждисциплінарних підходів. Праця П. Арсенича *«Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження»* [22] є комплексним аналізом культурно-історичних аспектів регіону, включаючи традиції, обряди, матеріальну і духовну культуру гуцулів. Діяльність Музею писанкового розпису розглянута в статті І. Блонської [23], що висвітлює науково-освітній потенціал музею в сучасному контексті, підкреслюючи його роль у збереженні та популяризації народного мистецтва. Особлива увага приділяється традиційним народним стравам, про що свідчить робота М. Васильчук-Кобилянської *«Ключівське молоко та інші страви»* [25]. У ній описано унікальні кулінарні традиції одного села, які відображають локальну етнокультурну специфіку. П. Гаврилів у своїй монографії *«Вінкоплетення та інші обряди у весільних піснях»* [26] аналізує весільні обряди та їх музично-поетичні особливості, що робить внесок у розуміння обрядового фольклору.

Праці О. Лозко *«Українське народознавство»* [39] та монографія *«Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект»* [32] є системними дослідженнями народознавчих традицій, що охоплюють як локальні, так і загальноукраїнські аспекти.

Науково-практичні розробки, пов'язані з використанням етнографічного матеріалу у шкільному навчанні, представлені в працях О. Марченко [40], Л. Гайди [29] та В. Ковальчук [34]. Ці дослідження висвітлюють потенціал етнокультурного матеріалу для виховання молоді та формування їхньої національної свідомості.

Традиційні обряди та їх роль у формуванні естетичних і виховних цінностей розглядаються в роботах К. Кутельмаха [36], Н. Сірант [50] і Т. Скорика [51]. Монографії *«Покуття: історико-етнографічний нарис»* [41] під керівництвом В. Марчука і *«Українське народознавство»* [55] є фундаментальними джерелами для

вивчення культури й історії регіону, базуючись на багатому документальному та фольклорному матеріалі.

Педагогічне краєзнавство та інноваційні методики, пов'язані з використанням музеїв у освітньому процесі, проаналізовані в роботах Я.Треф'яка [54], А. Момота та Ю. Волошина [44], а також Н. Топчій [53].

Щодо підручників та методичних посібників, то основу для формування цього напрямку складають праці, присвячені історико-краєзнавчим дослідженням, методиці викладання історії та народознавству. Дослідження Голубка В., Середяка А. та Генеги Р. [57], висвітлюють напрями й методи історико-краєзнавчих досліджень, що є ключовими для розуміння значення краєзнавства як форми збереження та популяризації традиційної культури у школах. Важливу методологічну основу забезпечують праці В. Курилів [58], Ф.Левітас та О. Салати [59], де розглядаються підходи до викладання історії з урахуванням національної спадщини.

Особливу увагу традиціям та народознавчим аспектам приділено у посібниках С. Павлюка [61] та М. Стельмаховича [64; 65], які акцентують на українській народній педагогіці як основі національного виховання. У свою чергу, праці В. Кононенка [60] та В. Прокопчука [63] розглядають практичне впровадження краєзнавчого компонента у навчальний процес.

Метод проектів як інструмент організації краєзнавчої роботи представлено у роботі О.Степанової [66], що демонструє практичну ефективність цього підходу. Крім того, дослідження О. Пометун і Г. Фрейман [62], а також Г. Яковенко [67] зосереджують увагу на сучасних методах викладання історії, які інтегрують елементи традиційної культури в освітній процес.

Стан наукової розробки електронних ресурсів у вивченні етнографії та краєзнавства Гуцульщини та Покуття активно розвивається завдяки новим цифровим технологіям та онлайн-платформам, що забезпечують збереження та популяризацію культурної спадщини. Віртуальні музеї, зокрема Віртуальний Національний музей Гуцульщини та Покуття міста Коломия [69], надають можливість вивчати багатство гуцульської культури через інтерактивні екскурсії.

Освітні відео, такі як Андріївські вечорниці 2020 в Спаській гімназії, дозволяють детально познайомитися з традиційними святами та обрядовими практиками [68]. Відео, присвячені обрядам та звичаям, як наприклад, «Плетінка від діда-прадіда. Стручень з “пальками” у селі Воскресінці» [71], демонструють специфічні елементи гуцульської кухні та декорування страв. Важливим є також збереження святкових традицій, як у «Містечку із льоду на Коломийщині» [70] та «Спаському вертепі 2020» [73], що через відео створюють віртуальний простір для вивчення гуцульських свят. Ресурси для навчання, зокрема Проекти історичного напрямку на порталі «Освіта.іа» надають методичні рекомендації та інструменти для вивчення історії рідного краю через проектну діяльність [74]. Ці електронні ресурси активно сприяють збереженню та популяризації гуцульських традицій, надаючи доступ до культурної спадщини через інноваційні та інтерактивні методи навчання.

Отже, існуючі дослідження окреслюють ґрунтовну наукову базу для впровадження традиційної культури через краєзнавство, народознавство, методику проектів та інші педагогічні технології, сприяючи гармонійному розвитку учнів і збереженню культурної спадщини.

Дослідження традиційної культури Гуцульщини та Покуття демонструє багатий етнокультурний спадок, який має значний потенціал для використання в освітньому процесі. Польові матеріали, зібрані в селах Спас і Великий Ключів, доповнюють існуючі джерела, зокрема праці відомих дослідників.

Інтеграція етнокультурного матеріалу через краєзнавство, проектну діяльність і цифрові ресурси сприяє збереженню традицій регіону, формуванню національної свідомості учнів та розвитку сучасних освітніх підходів.

РОЗДІЛ II.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТРАДИЦІЙ ГУЦУЛЬСЬКО-ПОКУТСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ

Сучасні умови освітньої модернізації та глобалізації потребують нових підходів до освіти та виховання підрастаючого покоління. На наш погляд, освіта повинна здійснюватися з урахуванням національних традицій і звичаїв, історичних, культурних цінностей, що дасть змогу звертатися до історії українських звичаїв та сприяти спадкоємності поколінь. Використання народних традицій у сучасному вихованні та навчанні має два основних аспекти: збереження культурно-історичного досвіду та його трансформація у відповідність із сучасними потребами та реаліями.

Гуцульсько-покутське пограниччя є унікальним етнокультурним простором, де переплітаються традиції двох самобутніх регіонів – Гуцульщини та Покуття. Це територія, яка зберегла багатий культурний спадок, що відображає як загальні риси Карпатського етнографічного регіону, так і місцеві особливості, сформовані під впливом історичних, географічних та соціальних чинників. Тутешні звичаї, обряди, мистецтво та побутові практики відзначаються великою різноманітністю і мають значний вплив на формування культурної ідентичності місцевого населення. Вивчення етнографічних особливостей регіону дозволяє глибше зрозуміти процеси взаємодії культур, спільноти яких століттями існували на межі різних цивілізаційних впливів.

Весілля цього регіону є по особливому унікальні, тільки в цьому осередку весілля можуть відзначати цілий тиждень від понеділка до понеділка. Але, щоб зрозуміти суть цього дійства, перш за все треба дослідити таке явище як «обзорини» і сватання.

Якщо брати за приклад сватання, то за О. Кольбергом можемо побачити, що в XIX ст. сватання проходило так, що батьки сину самі казали до якої хати йти йому женитись. Посилали в старости з молодим і рідних братів, переважно це було в якесь церковне свято. Батьки молодої не одразу давали дозвіл, а ще казали, що обміркують і за пару днів скажуть. Після згоди молодої, батьки молодого

йшли на так звані «обзорини», де обговорюють всі приготування до весілля [19, с.285-286]. Також про обзорини писав і В. Шухевич [16, с.21].

Таке явище сватання і оглядин з автентичним укладом тривало приблизно до 1990-х рр., після 1990-х воно трохи видозмінилося в сучасний стиль, тільки «обзорини» змінили назву на «злагода». Пригадує Марія Гаврилюк, як у 1979 році брати її чоловіка прийшли у старости: «Ми вже з Дмитром ходили рік, якраз на Петра Дмитро прийшов з своїми братами в старости, мама з татом зразу погодилисі, бо знали що я з ним ходжу, після цього була «злагода» на Богородицю» [4].

В 2000-х роках і до наших часів «злагоду» роблять два дні. Перший день роблять для рідних, а другий для друзів молодих, щоб вони мали змогу привітати друзів з початком їхніх заручин. Отже, можемо побачити, що така традиція залишилась на цьому терені до сьогодні, але трішки в сучасному стилі. Також сватання здебільшого робили на Різдвяні свята, на м'ясницю, або на Петра [11, с.26]. Коли приходить підготовка до весілля, спершу молоді йдуть до священника домовлятися за шлюб і також на заповіді [16, с.287]. Після трьох заповідей, на які мали ходити молоді, йде підготовка до весілля [26, с. 53].

Колись у Великому Ключеві плели унікальний вінок з пір'я. Зараз він може знаходитись тільки в приватних колекціях, музеї Івана Гончара та Музеї Гуцульщини і Покуття, але колись це був невід'ємний атрибут в традиціях цього села. Бувало так, що вінок був настільки тяжким, що молода спала в діжці, голова була підперта подушками [42, с.36]. Зараз такі вінки плете майстриня вчитель хімії і біології Марія Куник, Параска Кушляк і Одарка Жмундул, хоча й плетуть вони вже не на весілля, а в колекцію. В наш час ключівський вінок є дещо спрощеним, але це єдине село з околиці, які тримають цю традицію дотепер. Пані Марія планує відновити цю традицію в селі та створити гурток з вінкоплетення [35, с.13]. В загальному можна визначити, що вінки були і в навколишніх селах, але всі вони були з невеликою різницею і менші, але головним атрибутом цих вінків є барвінок який уособлює добру долю в подружньому житті. Про вінки на цих теренах, досліджено досить мало, єдине, що можна знайти це фотодокументи.

В ході дослідження праці було знайдено фото вінків сіл Спас (сучасна фотографія), Мишин, Печеніжин, Нижній Вербіж і Воскресінці, Слобода (дод. Б.1).

Щодо гостей, то весілля на гуцульсько-покутському пограниччі роблять великі, кличуть половину села, це підтверджує в своїй праці Володимир Шухевич. Він це описує так, що треба було закликати всю родину, людей з якими в добрих стосунках, а так як в селі більшість людей це одна родина, виходить 500-700 чоловік [16, с.32]. Цієї традиції кликання підтримують всі села цього регіону, тому більшість людей роблять весілля не в ресторані, а на «помостах» [25, с.53]. Цікавий факт, що весілля на гуцульсько-покутському пограниччі святкують два дні і молоді окремо його святкують. Це занотував у своїй праці ще Оскар Кольберг [19, с.287]. Останнє весілля окремо було в 2018 році в сім'ї Юрія Симчишина в селі Спас.

У весільну середу чоловіків кличуть до «помосту», «Поміст» - це палатка, де буде відбуватись забава, їх може бути від 1 і до 4 залежно від кількості гостей. Голубці першими крутять газди дому, в якому справляють весілля, мама і тато крутять по одному голубцю і їх завертають разом в один листок капусти, це уособлює новостворення нової сім'ї. В цей час жінки співають першу ладканку «бервінкову». Барвінкові пісні це наша велика спадщина ладкання на весілля, вони передаються з покоління в покоління, в кожному селі є різні варіації, але між собою споріднені [25, с. 91]. На жаль, теперішня молодь не знає цих весільних пісень. На нашу думку для збереження традицій свого краю потрібно створювати різні експедиції, польові дослідження, етнографічні гуртки, факультативи, тощо. Це допоможе учням зберегти ці традиції для подальшого покоління.

В п'ятницю роблять вінкоплетення. Наприклад в селі Спас Коломийського району плетуть ввечері, кличуть на вінок всіх «нанашок» рідних в чотири покоління і сусідів, що не можна сказати про сусідні села Мишин, Великий Ключів, Ковалівка, Нижній Вербіж, Стопчатів [8; 19, с.298]. Вінок починається з заходу музиків до подвір'я, де вони грають мелодію «На добридень» [5; 19, с.288].

Далі починають шити вінки молодій «кнігини» і молодому «книзеви». Беруть маленький зубчик часнику, зрізують верхівку і нижню частину, залишаючи стовпчик висотою 5-7 см. На його верхівці обережно вирізують ножом хрестик, а потім обгортають зубок фольгою, щільно закриваючи всі сторони. Кінці фольги акуратно загинають у нижній частині.

Потім створюють квіточку-хрестик із барвінку. Одна майстриня простягує білу нитку вздовж голки, тримаючи її разом із голкою за обидва кінці. Інша обмотує голку білою ниткою червоною ниткою, роблячи 22-24 витки від кінчика до вушка голки. Потім обережно зсувають спіраль вниз і зав'язують кінці білої нитки вузликом, щоб сформувалося кільце з червоної нитки. Червоні нитки зав'язують ще двічі, акуратно обрізаючи їх, але не обрізаючи білу нитку. На одну з білих ниток нанизують білу бісерину та пришивають її через центр кільця для завершення квітки.

Для вінка молодих на «пуп'янок» із часнику додають п'ять китичок. Їхні білі нитки протягують разом у голку, проколюють часник зверху вниз і пришивають до хрестика з барвінку — вінок готовий [26, с.58; 42, с. 68]. До 70-80-х років ХХ ст. вінок молоді прикріплювали до білої атласної стрічки з вінком посередині та двома квітками з барвінку з обох боків. Молодому вінок кріпили на капелюх, де він розташовувався по центру хреста з чотирьох квіток. Сьогодні виготовляють лише квітку-пуп'янок, яку молода кріпить до букета на фаті, а молодий до бутоньєрки. Традиційно це робить мати, прошиваючи вінок тричі [26, с.58].

В цей час молода з друзками прийшли на вінок до молодого, вони йдуть до сусідів частуватись, поки не пошиють вінок. Коли вінок викуповують, матір дає кожні швачці гроші, потім приходять молоді, їх частують надворі, далі заводять до хати, дружка просить на весілля, а молода починає дарувати колачі, промовляючи такі слова: «Прийміт цей хліб і калину, прийміт мене за рідну дитину, не на рік, не на два, а на ціле життя», мама з татом кажуть: «Приймаємо» [42, с.69]. Далі починається перетанцювання молодих і дружбів з друзками, в цей час починається забава для молоді до ранку. Жінки встають з столів, беруть

подушку, вінок і колач та йдуть на поміст танцювати з подушкою, рідні тримають цю конструкцію, а решта навкруг них ходять і співають: «Ой у лузі на галузі дев'ять кур, дев'ять кур...» [52, с.171].

Після починають вбирати деревце на помості, першими вбирає мама з татом верх, одночасно жінки ладкають, потім незаміжні дівчата починають вбирати деревце «косиціми». Коли вбрали деревце дівчата співають те саме, що і жінки, після танцюють гуцулку. Те саме дійство відбувається і в молоді в самому кінці вечора так закінчується вінок [2].

Субота початок весілля. Молоду і молодого збирають батьки на весілля, їм пришивають вінок, молодому до костюму, а молодій до голови. Вони вклякають на подушку і мама з татом починають благословляти молодих [52, с.198].

Опісля того молоді встають і беруть до подушки дружбів/ок сідати, аби пошвидше вийшли заміж. Молодий виходить з хати, а мати кидає в слід пшеницю і співає: «Ой дай Боже в добрий час, як у людей так і в нас, як в щісливу годину, тай на нашу родину». Їдуть всі до молоді, молода виходить всіх частує, дружки чіпають «косичку» дружбам. Після того вони йдуть пішки через все село на вінчання, колись ще розписували в клубах, зараз вже всі їдуть в РАЦС перед весіллям розписуватись [5].

Якщо виходить заміж сирота, то їй співають окрему «бервінкову» [15, с.14].

Молоді заходять до церкви, перші дружки несуть акафіст за здоров'я молодих, після вінчання молода з молодим розламають колач, хто більше вломить, той буде головний в сім'ї, також людям кидають цукерки і частують солодощами. Опісля церкви молоді і їхні родини, друзі їдуть в фотосалон на спільну фотографію і на портрет. Далі вони їдуть додому порізно, тому, що весілля окремо. Приїжджають додому і молодих далі благословлять, починають перетанцювати з усіма гуцулку, далі починається «приніс». Так як колись було два дні весілля, то приніс несли в суботу, а повницю в неділю.

На приніс переважно несуть чоловіки горілку, а жінки упаковку цукерок і йдуть набуватись за столи, далі йде забава до ранку. В неділю починається заключна частина весілля «Повниця». Молоді стають за столом, на столі лежать

дари «нанашкам», «фїїнам» та рідним. Перші до «повниці» йдуть батьки, рідні, сусіди і решту людей, вони кидають гроші на тацю, їм дякують шоколадкою, а хто рідний, тому дар. Колись рідні несли на приніс «струцні» такі довгі плетінки прикрашені різними паперовими квітками і барвінком, якими згодом частували гостей [26, с. 54].

Молодий «кнезь» чекає надворі на коні, доки дружби викуплять у дружок молоду. Дружби ідуть в хату і, наблизившись до дружок. Вони кидають на тарілку гроші, а дружка під тарілку кладе, поки не набереється сума яку вона хоче, якщо дружка забагато взяла то дружба має право кинути «косичку» на таріль і тоді дружка не скуплена, якщо вони годяться то вона кидає йому на щастя купюру, наливає горілки і стає на стіл, а він її на руках несе танцювати. Коли всіх скупили дружок, приходить молодий з світилкою, вона несе деревце, а він ховається, молода кидає в нього цукром, поки він у неї не забере колач, далі молодий починає торгуватись з братом [19, с.308]. Обряд боярства ще колись описували як і Оскар Кольберг, так і Володимир Шухевич [17, с.60].

Коли молодий викупив молоду, її починають завивати в хустку свекруха і молодий, мати починає знімати вінок і фату, свекруха кладе в зачіску гроші, а молодий завиває в хустку. Після цього священник вмочує розрізаний калачик у мед і роздає по шматочках усім присутнім, потім деякий час частуються і танцюють...» [19, с.310]. Завершальний етап весільного обряду це «повесільне» і виніс деревця. Опісля молоді газди приймають всіх за столами і ходять в обслузі, так само як у них на весіллі ходили рідні. Цим завершується цикл весілля.

Вбачаємо і те, що в ході популяризації культури весільного обряду, для учнів старшого покоління буде цікавим вистава «Гуцульське вісіле», яку грають в Івано-Франківському драмтеатрі [76]. В подальшому, можливо, учні і самі зацікавляться зіграти таку виставу по своєму регіоні.

Щодо їжі на весілля то кожні 20-30 років щось змінювалося, переважно додавалося. По дослідженнях з села Спас Коломийського району можна довідатись, що в 1940-50-х рр. було дуже скромні наїдки [1]. Вже в 1980-х роках асортимент страв поповнився, розповідає Галина Ковбаснюк з села Великий

Ключів [7]. Вже в 2000 і дотепер люди в селах хочуть іти ногу з містом і перейшли більш на ресторанне меню [5].

У селі Спас існує традиційна страва, відома як «замащінка». Правильний рецепт цієї страви надала місцева кухарка Галина Гоянюк (в селі її називають Галя Соричева). Вона готує «замащінку» на весілля, хрестини, Святвечір у рибному варіанті, а також на свято Спаса. Вона готується з м'яса або риби як пісний варіант на Святвечір і на празник [6]. Без цієї страви не обходиться жодне свято, особливо весілля, ця страва побутує тільки в Спасі, хоча в селах Мишин, Ковалівка, Великий Ключів, Микитинці і Нижній Вербіж буває цю страву теж готують на весілля.

Головним атрибутом весілля гуцульсько-покутського пограниччя є «стручень». Це такий подовгуватий колач, випечений в спеціальній формі. Найбільшою славою користується село Воскресінці, де традицію випікання струценя передають з покоління в покоління. Любомира Михайлівна Язловецька займається цим уже багато років і розповідає, що стручень раніше готували тільки на весілля, несучи його під пахвою, накритим хусткою [71].

В селі Спас в 2016 році проводився фестиваль «Смачний Спас» організаційні моменти виконують районні адміністрації, а також місцеві краєзнавці і шкільний колектив села, в ньому беруть участь і школярі, де вони вітають всіх гостей автентичними співами, танцями, допомагають в частуванні відвідувачів фестивалю. Таким чином дітей залучають до проведення свят рідного села, де вони допомагають знайомити людей з їхньою культурою.

Кожне весілля не обходиться без музиків і танців. З давніх давен в цьому регіоні побутує танець «Гуцулка», в Україні знаний більше як «Коломийка».

Інформацію про танці на Коломийщині вперше можна знайти в дослідженні Юзефа Шнайдера «Печеніжинські люди» (початок 1900-х років). У цьому дослідженні нинішню «Гуцулку» названо «Рівний» та «До гори». У сусідніх селах навколо Печеніжина цей танець іменували «Кругла», «Коломийка» та «Танець». З 1970-х років усталилася одна назва «Гуцулка» [48, с.75]. Також «Гуцулку» гуляють «купками» незалежно від кількості людей. Щоб відчути атмосферу цього

танцю, то його можна подивитися на інтернет-платформі Youtube [77]. «Ковалівка» – це гуцульський парубоцький танець, який отримав свою назву від села Ковалівка на Коломийській Гуцульщині. За переказами, спочатку танець називали «Колесо», потім – «Ковалівське колесо», а згодом він став відомим як «Ковалівка» [42, с.51].

«Танець «Ковалівка» танцюється суто чоловіками так само як і «Аркан», має бути один головний який провадить всіх. «Ковалівка» – це сигнал для музик змінити мелодію. За командою «А рісна на місці» чоловіки, трохи відпочивши, знову кладуть руки на плечі й починають енергійно бити ногами на місці, що називається дубасуванням. На початку «Ковалівки», за командою «Співай», чоловіки додають до танцю спів. Після завершення «Ковалівки» танець може переходити в популярну на Гуцульщині «Гуцулку», яку чоловіки та жінки виконують у парах. «Аркан з Ковалівкою» танцюють на великих родинних святах, таких як весілля, дні народження та хрестини. Окремо «Аркан» як показовий номер виконують під час громадських свят» - розповів нам Дмитро Гаврилюк [3]. Вже в 1950-х рр. стали популярними танці польки, «Голубка» і єврейський «Сім сорок». Зараз грають між автентичними піснями і вже більш сучасні пісні.

Легендарними музикантами цього регіону вважаються Мишинські (Дудчікьї) і Печеніжинські (Сметанюки), але в кожному селі є своя капела, тому, що колись було більше весіль, а ще й окремо, то мусило бути в молодого і молодої свої музики. Переважно музики мають скрипку, цимбали, бубен, сопілку, або як в народі кажуть фрільку, з часом додалися і баян, труба або кларнет, в сучасному світі це замінили на саксофон, також додалось звукове підсилення у вигляді апаратури [49, с. 9-11].

Основною роботою сільських музик на правобережній Коломийщині здавна були весілля, але вони грали не тільки на весільних заходах. До 1960-х років музики збирали сільську молодь на танці просто неба на «танчищі» або «пляцу» – втоптаній землі. Після Говіння (передвеликоднього посту) музики вперше знову грали на Томину чи Провідну неділю, тиждень після Великодня. Вони також

супроводжували мелодією роботу на толоках. Скрипалі, інколи сопілкарі, грали для колядницьких гуртів, чоловічих або змішаних, які виконували старовинні колядки «на же». Після Різдвяних свят у більшості сіл організовували «розколіду» або «розколяду». Це особливо популярно було в селі Мишин, де на кожному кутку парубки з дівчатами окремо організовували святкування [49, с.12]. До слова також на весіллях співали і грали не тільки коломийки, а і автентичні співанки «До пива», «Дубинки» в селі Спас і зачинання в селі Мишин «Споришин». Юзеф Шнайдер у своїй праці писав, що в Печеніжині і в Рунгурах 6 разів на рік грали на «Собітки» – це по типу вечорниць в селах Печеніжинської громади [21, с. 65].

Популярними в 1960-80-х роках були гурти «Горяни» з Спаса які продовжували справу капели Михайла «Лівака», Кавацюки «Фунчіки» з Мишина, Каратникова капела з Княждвора, брати Сметанюки з Печеніжина, Стефаки з Рунгур Полюки з Верхнього Вербіжа Кушаки з Великого Ключева. Маю честь бути онукою цимбаліста покійного Михайла Гаврилюка (Катерининоного) який грав в гурті «Горяни» села Спас (дод. Б. 2).

Найголовнішим в сільській місцевості є календарно-обрядові свята, такі як Різдво, Великдень, Петра і Павла, Івана Купала, храмове свято та інші. Кожне свято має свою якусь традицію, яку провадили ще наші предки.

Різдвяно-календарний цикл починається зі свята Введення Пресвятої Богородиці, або як в народі кажуть Уведеніє. Вважалося, що до цього дня треба закінчувати всі роботи на городах і полях, худобу тримати в загоні до зимування, поститись. Оскар Кольберг в своїй праці описує Пилипівку, що піст мали тримати всі навіть хворобливі слабенькі діти [19, с.75].

Найочікуванішим святом для молоді були вечорниці на Святого Андрія, який тепер святкується 30 листопада. Так як і колись дівчата роблять вечорниці, а хлопці ідуть робити «збитки»: знімають брами, крадуть вози, підпирають хати будою з собакою. Відомі етнографи Оскар Кольберг і Володимир Шухевич писали: «Увечері перед святом Андрія дівчина готує дев'ять невеликих пирогів з бринзою та маслом і кладе їх на полотно. Після того, як нагодує kota, щоб він був ситий, розміщує полотно з пирогами на порозі та випускає kota, щоб він почав

їсти. Якщо дівчина не скоро має вийти заміж, кіт залишить один пиріг недоторканим, але якщо їй судилося швидко вийти заміж, кіт надкусить один чи кілька пирогів.» [19, с.78; 18, с.274].

Також є ворожіння чоботом, коли дівчина брала перекидала чобіт через хату, де впаде чобіт, з того кута буде її чоловік, також рахували коли на плоті, рахують до 14 колів, якщо кіл буде рівний то чоловік буде гарний, а якщо кривий то страшний [19, с.78]. В своїй праці «Від Пилипівки до говіння» Микола Савчук описав ворожіння на мисках, де дівчата перевертали миски з різними речами, наприклад, чарка, чільце, квітка, намистинки, гроші, що тобі попадеться, такий чоловік в тебе буде, головним було чільце, якщо ти вибрала миску з ним, то цього року ти вийдеш заміж [13, с.9] Колись, під час ворожіння на пироги, дівчата виходили з хати сіяли коноплями на дровітню і співали[14, с. 14].

Ще один заключний етап в ворожінні на Андрія було постукування срібними ложками на подвір'ю, де пес загавкає там з того кута буде суджений, таке ворожіння роблять на Маланку і на Різдво після Святої вечері [4].

Кожного року в Спаській гімназії і Спаському ліцеї учні 8 класів відтворюють стародавні Андріївські вечорниці, зсилаючись за Оскаром Кольбергом. В 2020 році вони інтерпретували їх у старій хаті, для атмосфери того століття [69].

6 грудня відзначають день Святого Миколая, дітям під подушку кладуть подарунки, які вони замовляли в батьків, аби їм приніс Святий Миколай. Так, як для маленьких школярів це велике свято, то в ЗВО села Спас учні 9 і 10-11 класів роблять вистави для дітей, з самим Миколаєм і його помічниками, опісля дітям дарують подарунки, а священик запрошує Миколая і до церкви.

В цей час люди не забувають про піст, або як кажуть на гуцульсько-покутському пограниччі «говіння». М. Шинкарук в праці пише: «У Пилипівку чи Говіння жінки вишкребували горшки аби, не дай Боже, у них не залишилося решток м'яса чи молока. В М'ясниці варили м'ясні страви, пили молоко, їли сир і бриндзу» [56, с.68].

Головне свято це Різдво, в цьому регіоні його святкують по-особливому. В зв'язку з перенесенням календаря святкується вже 25 грудня, але різдвяний дух ніде не дівся, родичі продовжують святкувати Різдво, як святкували їхні предки. За два дні до Святої вечері починається приготування, роблять порядки в хаті, на подвір'ї, щоб зустріти в чистоті і охайності. 24 грудня Святий Вечір. Жінки і дівчата готували вечерю, діти йдуть колядувати, а чоловіки допомагають жінкам. Наприклад, в селі Спас побутує звичай жінкам в Святвечір не виходити з хати, тому коли їм потрібно десь вийти, то замість них іде чоловік [4].

У кожному селі існують свої особливі традиції святкування, і навіть набір з 12 страв може дещо відрізнятись. Наприклад, у селі Спас до столу подають такі страви, як голубці з кукурудзяною крупою, креплики з капустою і маком, оселедець, пшениця (кутя), пампушки, гриби, вінегрет, узвар, завиванець та рибу «замашінку» [5]. В інших селах замість замашінки готують грибну підпалку. Р. Ф. Кайндль писав, що в Святвечір неможна було їсти кутю з маком, а тільки з медом, тому, що можуть завестись блохи [11, с.99], на гуцульсько-покутському пограниччі мак використовують оминаючи це правило і називають його «городник».

У селі Великий Ключів креплики готують з яблучним повидлом або картоплею замість маку.[25, с.30-36]. Напередодні Святої Вечері господар, а згодом і вся родина, проводять особливий обряд. Вони стають на коліна, виконують поклони і моляться, просячи, щоб до святкової вечері могли долучитися й душі померлих, які залишилися невідомими людям [41, с.89]. Також під стіл кладуть сіно в честь народження Ісуса, та підкурюють ладан для освячення вечері.

Коли повечеряють вечерю зі столу не збирають, а лишають на цілу ніч, аби її змогли з'їсти і душі померлих. В цей час молодь іде колядувати, а діти переважно ходять колядувати вдень. Десь о 5-6 ранку люди йдуть до церкви на службу, після служби вони їдять вже їжу м'ясну, а не пісну, можуть відпочити трохи і о 12 ідуть на вечірню службу, а після до резиденції «На збори» [18, с.20; 19, с.87]. Першої днини також є вертеп, або царі, звізда. Наприклад, в селі Спас є

вертеп якому 35 років, зараз він вже не діє, тому, що чоловіки вже старі, декотрі померли і немає кому замінити [3; 74].

Микола Савчук зазначає, що вертеп став популярний після Першої Світової Війни і в описі О. Кольберга немає ні слова про це [13, с.15]. Як зазначав Оскар Кольберг, що в селах переважно ходили колядувати тільки браття церковні і парубки [19, с.92]. Зараз вже ходять і жінки, і дівчата. Коли ходять колядувати, то завжди того, хто ходить, сім'я частує. В сучасному світі колядують колядки: «Нова радість стала», «На Різдво Христове», «В глибокій долині», «Небо і земля», «Бог Предвічний», «Во Вифлеємі...», відколи почалось АТО і повномасштабне вторгнення почали колядувати стару повстанську колядку «Сумний Святий вечір», але вже замінили строку: «В сорок шестім році» на «В двадцять другім році». Від «Союзу Українок» є дві створені колядки Параскою Стовп'юк і Ганною Симолюк з села Спас [27, с.3].

Ще одне культурне надбання гуцульсько-покутського пограниччя це давні колядки на Же, «Ой дай Боже», або ще їх називають в народі жеканки. На превеликий жаль в наше сьогодення їх мало хто колядує, хіба, що на районній розколяді. Їх могли колядувати газдині, дівчині невідданих, парубкові, вдові і тд. [41, с.51]. О. Кольберг описував традицію парубочої коляди з «плесом» (танцями) в селі Спас на Коломийщині. Згідно з його записами, хлопці виконували танці перед кожним, кого заставали в хаті. Дівчата щедро обдаровували парубків, особливо тих, до кого мали особливу симпатію або інтерес. Зараз такого вже ніхто не робить [19, с.95].

Кожен рік Нижньовербізька ОТГ влаштовує шкільну різдвяну розколяду в ній беруть участь учні шкіл громади, де вони колядують, щедрують, виконують різні вистави-інтерпретації народження Ісуса Христа. Учні села Спас виконали старовинні колядку-плес і колядка-молитва «Спасе, ми тя благаєм» [78; 79].

1 січня починається новорічний цикл свят Святого Василя і Йордана. 31 грудня свято Маланки, молодь перебирається в: «Маланку, Василя, циганів, чортів, смерть, діда й бабу, кнезі і кнігиню, козу, жида, дохтора, солдатів і різних персонажів» [19, с.121]. Також попри щедрівки, «цигани», поки людей розважали

Маланка і Василь, брали і крали щось з хати, а потім то газдам продавали (дод. Б.3) [21, с.27].

Один із найцікавіших передноворічних звичаїв – це унікальне дійство, відоме як «бички». Його особливість полягала в своєрідному ворожінні за допомогою жереба. Перший опис цього обряду зробив Оскар Кольберг [19, с.125]. В наш час «бички» ніхто не робить, останній раз це було напевно 15 років тому. Кінцевий етап в зимовому циклі свят є Водохреще, яке відзначається 5-6 січня. Цей Святвечір ще називають Щедра вечеря, або Голодна кутя.

На Святвечір ідуть святити воду для вечері до церкви, щоб з тієї води приготувати вечерю, переважно до церкви ходять воду святити чоловіки або діточки. Після освячення приходили додому і куштували ту воду і все, не їли до самого вечора. Звичай лити свячену воду в криниці або в потічки біля хати на Водохреще чи напередодні ввечері, який поширений на Гуцульщині та Бойківщині, також побутує на Покутті. Такий обряд зазвичай здійснювали для очищення. У деяких гуцульських селах вважають, що завдяки цьому колодязь не висихатиме [36, с.292].

На Йордана готували Голодну вечерю. На стіл ставили ті ж страви, що й на перший Святий вечір, але додавали обряд першого ковтка освяченої води замість куті, як це робили на попередньому Святвечорі. Потім головний член родини мав окропити свяченою водою, спеціально освяченою в церкві того ж ранку, всю їжу на столі, якщо в Різдво палили Вифлеємський вогонь, то на Йордан запалювали трійцю, яка символізує три Духа Святі [10]. У селі Спас на Йордана роблять льодове містечко, його почали робити приблизно в 90-х роках, але тільки хрест з льоду, а вже в на початку 2000-х почали виробляти Трійцю, престіл і хрест. З кожним роком все більше і більше додається фігур, лід беруть з річки та ставів. Відомі майстри цього діла місцевий художник Василь Симчишин і його племінник Юрій Симчишин. Також ближче до 2018 року участь приймав теж спаський художник Роман Панчак, вони більше проєктують фігури, а односельчани вирізають бензопилами готові скульптури. З погіршенням погоди, останні два роки немає снігу, тому спасівчани придумали замість льоду зробити

стандартні скульптури з пінопласту. Оскільки люди так привикли до Льодового містечка, що не можуть собі уявляти свято без нього. В 2013 і 2016-2017 році на Льодовому містечку була районна розколяда і фестиваль, в 2013 році була затяжна зима, тому для містечка було використано 100 тонн льоду, чим вони поставили новий рекорд України [71; 73].

Останнє свято і завершальний етап зимового обрядового циклу стає свято Стрітіння, де люди освячують свої свічки, які будуть захищати їх від всього злого протягом року.

Після Стрітіння починається великий строгий піст, люди гуцульсько-покутського пограниччя завжди дотримуються його, за відпуск гріхів перед Великоднем. Під час посту горяни готували пісний борщ з квасолею, капустак, тушковану або квашену капусту, картоплю, варені боби, горох та інші страви. Широко використовували цибулю і часник [22, с.209]. Невід'ємним святом передвеликоднього циклу є Вербна неділя або як кажуть в цьому регіоні Шуткова неділя, як і у всій Україні тут вбирають вербові галузки квітами і йдуть святити їх. Також коли зустрічають людей на вулиці легенько б'ють їх вербою і приказують: «Шутка б'є, не я б'ю, від нині за тиждень Великдень».

Передвеликодній тиждень завжди був дуже зайнятим. Протягом трьох днів господарі прибирали в хаті та на кладовищі, вудили ковбасу та ходили до сповіді. У Живний (або Чистий, Жилний) четвер випікали паски та зозульки – маленькі хлібці у вигляді пташок, які дарували дітям для обряду кукуци. У різних селах ця традиція мала різні назви: у Великому Ключеві – хапанки, у Мишині – живники, на Косівщині – вогники. Сьогодні замість зозульок дітям дають солодощі, як-от цукерки та печиво. Тісто для гуцульської паски готували в теплій кімнаті, де не мало бути протягів, і заборонялося сидати, щоб тісто добре підходило. Перед Великоднем кожна господиня і молода дівчина замовляли собі три-чотири писанки. Господині потрібні були писанки для освячення, а дівчата готували їх, щоб подарувати комусь із хлопців, які їм подобались, якщо той попросить [42, с.4].

Паска – одна з найсакральніших страв після яйця. Щоб вона вийшла пишною і гарною, люди дотримуються давніх обрядів. У селі Спас, наприклад, під час випікання паски двері повинні бути зачинені, а в хаті – тепло. Господиня має говорити лагідно і пошепки, щоб паска вдалася гарною і не підгоріла. В п'ятницю як зазвичай виносять плащаницю. У цьому регіоні притаманно у дзвони не бити до неділі, і так би мовити носити траур цілі три дні [45, с.11].

В суботу починали приготувляти одяг до Великодня і складати Великодній кошик. Для складання великоднього кошика спочатку на дно кладуть розрізану паску як основу, а поверх неї розміщують яйця, маленьку пасочку, хрін, масло, сіль, плесканку, сало. Для прикраси додають писанки і барвінок. Після освячення кошика вдома спочатку з'їдають свячене яйце, а потім розкладають інші наїдки.

В неділю ідуть до церкви, і по дорозі вже кажуть «Христос Воскрес», кожна сім'я має своє місце на якому стояли ще їх предки, таке явище ми бачимо у всіх селах Коломийської Гуцульщини. Оскар Кольберг оповідає, що коли проходить процесія, то навіть жінки вдаються до світської бесіди, а після служби ідуть роздавати писанки, іти додому, з'їсти перший раз яйце свячене і решту [19, с.153].

В Великдень після вечірньої починаються гратись молодь і діти гаївки. В кожному селі є своя гра, наприклад, в селі Слобода є гра «Слонь» і «Перепілка». Оскар Кольберг занотовує в селі Спас дуже багато різних гаївок, які грають діти до тепер у всіх селах гуцульсько-покутського пограниччя. Це: «Вербовая дощечка, Огірочки, Жука, Фоста, Крутого риду, Лубка та інші». Ще одна гра, яка вже забулась, це «Зельман» [19, с.166-168]. В Воскресінцях побутує гра «Воротарь» [52, с.229]. Парубки завжди на Великдень роблять «Церковцю». Це коли 6 хлопців стоять на землі, на них підіймаються ще 4, а на цих ще 3 або 2, виробляють таку собі вежу або церковцю [18, с.242]. Граються гаївки всі три дні, також на поливаний понеділок обливаються, б'ють в дзвони, на битий вівторок б'ються ременем. Провідною неділею закінчується великодній цикл свят.

Отже, можна підсумувати, що традиції цього регіону є унікальними і неповторними. Весілля на гуцульсько-покутському пограниччі – це багатий на обряди і символіку ритуал, що відображає глибоке шанування сімейних традицій

та спадщини предків. Кожен етап весільного дійства, від заручин до завершення святкувань, супроводжується піснями, танцями та обрядами, які надають святу особливого, сакрального значення. Танці, такі як «Гуцулка» і «Ковалівка», є невід'ємною частиною весільної традиції. Ці танці часто передають родинний зв'язок та відзначають початок нового етапу в житті молодих.

Звичаї, як-от дарування короваю або традиційний обряд прикрашання весільного «стручення», додають святу символізму й акцентують на єдності та достатку. На весіллі кожен елемент – від страв до музики й танців – має своє значення, створюючи об'єднуючу атмосферу, де родина і громада спільно святкують та підтримують нову пару. Особлива увага до обрядової їжі, музики та танців показує не лише прагнення до веселощів, а й духовний зміст події, оскільки весілля тут – це не просто союз двох людей, а продовження роду, збереження традицій і зміцнення зв'язків у громаді.

Свята на гуцульсько-покутському пограниччі є унікальним поєднанням християнських традицій із давніми народними звичаями, що відображають багатство культурної спадщини регіону. Кожне свято супроводжується особливими ритуалами, обрядами та символами, які підкреслюють зв'язок людей з природою, шанобливе ставлення до предків і віру в духовну присутність померлих родичів. Великі релігійні свята, такі як Різдво, Великдень і Йордан, надають особливого значення святковим стравам, обрядовому хлібу (паска, зозульки) та символічним атрибутам (писанки, освячена вода), кожен з яких має свої глибокі сенси та правила використання. Звичаї, як-от дарування писанок, підготовка великоднього кошика чи обряди Святого вечора, створюють атмосферу єднання родини і громади.

Ці традиції також зберігають тісний зв'язок з минулим, адже вони передаються з покоління в покоління і дають можливість сучасникам доторкнутися до духовного й культурного надбання предків. Свята на гуцульсько-покутському пограниччі показують, як давні вірування й ритуали органічно доповнюють християнські цінності, створюючи неповторну, автентичну атмосферу, яка зміцнює зв'язок людини з рідною землею, родиною та культурою.

РОЗДІЛ III.

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕТНОГРАФІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Впровадження етнографічних предметів у навчальний процес є важливим інструментом формування національної свідомості, патріотизму та культурної ідентичності учнів. Це дозволяє поєднати знання з історії, літератури, географії, мистецтва та соціальних дисциплін, поглиблюючи розуміння учнями культурного багатства свого народу, також це є дієвим способом залучення учнів до національних культурних цінностей, сприяючи їхній гармонійній особистісній та громадянській реалізації.

Обговорення пізнавальних можливостей учнів у вивченні історії буде неповним без аналізу мотивації пізнавальної діяльності. Основним мотиватором для школярів є інтерес до навчального предмета, який проходить три стадії розвитку. Цей розвиток є ключовим у формуванні мотивів навчання [62, с.91].

Мета розвитку мотивації учнів у процесі вивчення історії полягає у формуванні глибокого й стійкого інтересу до предмета. Це передбачає активне емоційно-пізнавальне ставлення школярів до аналізу історичних подій, їхніх причин і наслідків, а також здобуття навичок, необхідних для глибокого дослідження минулого й сучасності за допомогою різноманітних джерел [62, с.91].

Особлива увага приділяється інтересу як до фактичного матеріалу, так і до теоретичних аспектів, а також орієнтації учнів на активну, самостійну й творчу діяльність. У результаті інтерес до історії стає важливим чинником формування особистості дитини, закріплюючись як стійка риса її характеру.

Таким чином, підвищення рівня інтересу учнів до історії є одним із ключових завдань навчального процесу в рамках цілісної методичної системи [62, с.91].

Щоб залучати дітей до традицій рідного краю є низка різних цікавих програм для вивчення рідного краю, це програми для шкіл та позашкільних закладів «Освітнє краєзнавство». Ці програми зазвичай включають екскурсії до

історичних місць, музеїв, зустрічі з місцевими майстрами, проведення досліджень та створення проєктів. «Мое село (місто)»: програми, спрямовані на вивчення історії рідного населеного пункту, його традицій та відомих особистостей. Проведення позакласних шкільних заходів тощо. Також сюди можна залучити інтерактивні онлайн-програми: віртуальні екскурсії, онлайн-подорожі до історичних місць і музеїв, інтерактивні ігри та квести.

Освітнє краєзнавство допомагає в дослідженні рідного краю шляхом музеїв та цікавих історичних місць в своєму краї. Наприклад, для гуцульсько-покутського пограниччя це: Музей Гуцульщини і Покуття ім. Й. Кобринського в місті Коломия [70], в якому зібрана колекція етнографічних експонатів з цих регіонів. Музей «Писанка» - єдиний музей в світі у вигляді писанки де зібрана низка колекцій писанок зі всієї країни. Музей Олекси Довбуша в селищі Печеніжин присвячений легендарній людині нашого краю та побуту гуцулів. Косівський музей Гуцульщини – який дозволить ще більше зануритись в побут селян. Приватний музей Богдана Петричука в селі Бабин, який має цілу колекцію різних вишиванок і строїв з Українських Карпат. Маєток Святого Миколая в селі Пістинь вже більш для малих діток, які хочуть поринути в світ Святого Миколая і побачити його вживу.

Співробітники Музею Гуцульщини і Покуття імені Й. Кобринського активно використовують різноманітні форми взаємодії з найменшими відвідувачами, впроваджуючи інтерактивні програми та проєкти, адаптовані до їхнього віку та інтересів. Завдяки інтерактивним підходам у дітей розвиваються комунікативні та пізнавальні навички, що сприяє їхньому всебічному розвитку та залученню до культурної спадщини [23, с. 46].

Для популяризації гуцульсько-покутського мистецтва та ознайомлення із життєвим шляхом майстрів у музеї впроваджено програму «Музей – школі», яка функціонує протягом навчального року. Ця ініціатива слугує корисним інструментом для вчителів, які прагнуть зробити навчання цікавим та незабутнім. Вона сприяє формуванню у молодого покоління розуміння цінності народного мистецтва та шанобливого ставлення до культурної спадщини. Також під час

навчання онлайн, музей створив віртуальний аналог музею, який дозволяє вчителю застосовувати матеріал на уроках [23, с. 46].

Важливим освітньо-виховним центром міста, що впроваджує ідеї музейної педагогіки, є Музей писанкового розпису – справжня візитівка не лише Коломиї, а й усього Прикарпаття. У 2008 році на базі музею було створено Школу писанкарства для дітей, де вони опановують техніку розпису писанок, вивчають символіку та технологію їх виготовлення. Завдяки цьому учні набувають шанобливого ставлення до народного мистецтва, вчать цінувати традиції своїх предків. Процес створення писанок сприяє розвитку образного мислення, формуванню власного художнього бачення кольорової гами та індивідуального стилю оформлення [23, с. 46].

Основними методичними умовами проведення музейної краєзнавчої екскурсії є:

1. Формування ціннісного ставлення до спадщини. Екскурсія в етнографічно-краєзнавчому музеї має сприяти вихованню поваги до етнографічної та культурної спадщини гуцульсько-покутського пограниччя в цілому.
2. Розвиток патріотизму та громадянської свідомості. Вона повинна допомагати становленню патріотичної самосвідомості учнів, формуванню почуття громадянського обов'язку, а також розвивати здатність сприймати й аналізувати музейну інформацію.
3. Виховання творчої активності. Екскурсія має сприяти творчій активності школярів, формуванню уявлень про історичну спадщину, звичаї та традиції рідного краю.
4. Адаптація до тематики та вікових особливостей. Методи та рекомендації з проведення екскурсій повинні відповідати тематиці музею, його спеціалізації, а також віковим категоріям школярів.
5. Інтерактивність і технологічність. Використання інтерактивних методик, нових технологій та проєктів є важливим для залучення школярів і покращення їхнього сприйняття матеріалу.
6. Вивчення шкільних тем. Екскурсії мають доповнювати шкільні програми з історії України та рідного краю, використовуючи місцеві матеріальні

експонати для розширення кругозору учнів та формування їхніх історичних компетентностей.

7. Орієнтація на відвідувача. Екскурсія повинна враховувати особливості кожного відвідувача, залучаючи його до активної співпраці [33, с.15].

Навчання в музеї може реалізовуватися через різноманітні форми роботи: індивідуальні, групові та масові:

- Групові форми, як екскурсії, лекції, музейні семінари, гуртки, клуби чи студії при музеях, традиційно займають провідне місце в музейній діяльності.
- Масові форми, такі як мистецькі акції, концерти, фестивалі чи ярмарки, є відносно новими й спрямовані на широку аудиторію.

Кожна форма має бути адресною, тобто враховувати цільову аудиторію:

- Інформаційна функція зазвичай реалізується через індивідуальні бесіди, методичні консультації або масові форми, як-от лекції чи інформаційні центри.
- Освітня функція музею зосереджується на групових формах роботи, таких як музейні уроки, факультативи, творчі лабораторії чи курси [57, с.203].

Сьогодні набирають популярності нетрадиційні форми музейної діяльності, зокрема конкурси, олімпіади, літературні вікторини, аукціони музейних цінностей, майстер-класи та тематичні свята (наприклад, новорічні чи різдвяні заходи) [57, с.204].

Особливе місце посідають музейні квести, під час яких учасники самостійно шукають інформацію у музейному просторі, працюють із ресурсами, виконують інтелектуальні завдання, розгадують загадки та складають пазли. Цей формат не лише розважає, а й сприяє розвитку навичок самостійної роботи з інформацією.

Неодмінно важливий фактор краєзнавчої роботи – це створення шкільного музею в основі якого будуть зібрані різні експонати етнографічного характеру з рідного села учнів, які таким чином будуть залучені до позашкільної краєзнавчої роботи. Це дозволить учням бути більш зацікавленим в самостійну дослідницьку діяльність і виявить більшу зацікавленість до предмету [53, с.120].

Важливою частиною підготовки є поетапне залучення дітей до формування команди, здатної ефективно проводити дослідження. Це вимагає врахування психологічної, фізичної, інтелектуальної, духовної та організаційної готовності учасників. Для якісного підбору групи й забезпечення її підготовки рекомендується використовувати різноманітні методи роботи: розповіді, обговорення, вирішення проблемних ситуацій, тренінги та заняття, спрямовані на розвиток навичок і визначення сильних сторін учнів [63, с.124].

Слід дотримуватись принципу: чим менше часу в експедиції витрачається на побутові питання, тим більше уваги можна приділити дослідницькій роботі. Тренувальні походи й прогулянки з елементами краєзнавчих досліджень, спостережень і виконанням практичних завдань допомагають розвинути навички дослідницької діяльності, водночас дозволяючи спостерігати за здібностями, інтересами й поведінкою учасників [63, с.124].

Такі заходи сприяють створенню сприятливого психологічного клімату в команді, розподілу обов'язків відповідно до інтересів дітей, а також опануванню практичних умінь, як-от орієнтування на місцевості, організація руху групи, планування харчування в польових умовах тощо.

Гарним прикладом слугують і польові експедиції. Щоб дізнатись різні факти і побут в минулому місцевих жителів.

Підготовка майбутніх учителів до національного виховання учнів через участь у етнопедагогічних експедиціях включає проведення польових досліджень з української етнопедагогіки. Виходячи з того, що національне виховання базується на засадах народної педагогіки та сімейного виховання, школярів орієнтують на вивчення традиційних цінностей родинознавства та батьківсько-материнської педагогіки [57, с. 216].

Під час занять студенти усвідомлюють важливість глибокого знання родинної педагогіки, українського дитинознавства, а також необхідність врахування їхніх принципів у вихованні дітей. С. Русова наголошувала на побудові системи національного виховання, починаючи з дошкільного віку, із залученням народної педагогічної мудрості. Вона підкреслювала значення

природи, народних звичаїв і традицій, суспільного устрою та ролі сім'ї у формуванні дитини [68, с.15].

Метою етнопедагогічної експедиції є вивчення регіональних особливостей родинно-побутової культури та традицій сімейного виховання.

Наприклад, в етнографічних експедиціях з учнями, можна довідатись різні традиції мешканців населеного пункту, які можна використати в шкільному проєкті, це можуть бути різні кейси, або STEM-платформи з урахуванням інформації, яку вони отримали з цього дослідження. Це може бути «Весільна обрядовість», «Календарно-святкова обрядовість», «Традиція споживання їжі», цим діти школярі можуть визначити чим жили їхні предки, зробити порівняльний аспект з теперішнім і минулим [29, с.180].

Для успішної реалізації дослідницького проєкту з етнографічних матеріалів необхідно почати з ретельного планування його етапів. Чим детальніше вони будуть продумані та описані на початковому етапі, тим більша ймовірність успішного завершення. План допомагає не лише організувати роботу, але й бачити перспективу реалізації проєкту. Варто зазначити, що етапи часто перетинаються і можуть виконуватись паралельно, тому важливо приділяти увагу деталям на кожному з них. Для цього за основу береться метод «усної історії» і підготовка до нього:

- Ідентифікація респондента в проєкті [44, с. 15].
- Вимоги до оформлення роботи.
- Поширені проблеми під час роботи над інтерв'ю
- Недостатня підготовка інтерв'юера:
- Відмова від запису:

Деякі респонденти категорично не погоджуються на аудіо- чи відеофіксацію інтерв'ю. Ці аспекти слід враховувати при організації роботи над проєктом, щоб досягти максимальної достовірності та зручності для обох сторін. Завдяки чіткому плануванню, регулярній перевірці прогресу та залученню всіх учасників, проєкт можна реалізувати ефективно та успішно [44, с.15].

В. Курилів пропонує свій варіант інтерв'ю в експедиції: «1.Дати учням можливість познайомитися з людиною, яка пережила історичну подію. 2.

Довести, що історія жива і розвивається навколо нас. 3. Дати учням можливість самостійно підготувати десять загальних запитань для інтерв'ю. 4. Ознайомити учнів із реальними подіями, які відбувалися в житті їхніх дідусів, бабусь, сусідів. 5. Дати можливість учням спілкуватися з представниками старшого покоління, спільно з ними обговорювати тему. 6. Дати можливість учням підсумувати зібрані факти, інформацію і дійти висновку на підставі отриманої інформації. 7. Дати нагоду проаналізувати одну історичну подію через погляди і переживання однієї особи. 8. Практикувати підхід історика у пошуку інформації. 9. Підготувати зібраний матеріал до публікації в газеті або усно представити перед класом» [58, с.195].

В такому вигляді досліджень учні Спаської гімназії Нижньовербізької сільської ради створили відеоролик з темою «Андріївські вечорниці». Вони відтворили традиції вечорниць свого села, які існували ще 100 років тому і зберігаються до тепер. Для реалізації вони підібрали костюми, створили сценарій, на основі досліджень з учителем і відтворили це в старовинному будинку їхнього села [69].

Такий проєкт допомагає зануритись дітям в час, який проживали їх предки і ввібрати в себе традиції, та передавати в майбутньому своїм дітям.

У роботі з учнями в музейному середовищі широко застосовуються різноманітні методи. Зокрема:

- Метод локалізації подій, який є особливо ефективним під час вивчення історії. Він передбачає ознайомлення з музейними експонатами, архітектурними пам'ятками рідного краю та програвання ролей. Учасники можуть використовувати костюми з різних регіонів України, доступні в музеї, що дозволяє глибше відчувати атмосферу епохи.
- Наочні методи, які допомагають зрозуміти новий матеріал завдяки безпосередньому сприйняттю інформації через експонати, візуальні матеріали та інтерактивні елементи [57, с.203].

Для дітей молодшого та середнього шкільного віку пропонуються адаптовані формати, такі як екскурсії-прогулянки, ігрові заняття та захопливі сесії-милування, що сприяють розвитку інтересу до історії та культури через активне й емоційне залучення.

Шкільні музеї можуть ефективно виконувати свою освітньо-виховну функцію за умови, що їхня діяльність є педагогічно обґрунтованою та безпосередньо орієнтованою на учнів як творців і користувачів. Наприклад, особливо цінним є створення музеїв, експозиції яких базуються на етнографічних матеріалах, зібраних учнями під час експедицій або принесених із власних домівок [53, с. 120].

Важливою умовою створення музею є наявність фондів, які формуються завдяки активній збирацькій діяльності учнів-краєзнавців. Для забезпечення її ефективності, на думку Г. Єлькіна та Ю. Огризка, слід дотримуватися кількох вимог. Насамперед потрібно чітко визначити мету і тему збирання, адже без цього школярі можуть зібрати велику кількість предметів, які не будуть пов'язані між собою та не сприятимуть створенню запланованої експозиції [57, с.285].

Важливою є підготовленість учнів до збирацької діяльності. Для цього вчитель повинен проводити лекції та бесіди, пропонувати учням опрацювати відповідну літературу, а також організовувати консультації з музейними працівниками. Крім того, вчитель разом із музейним активом має скласти чіткий план збору матеріалів за визначеною темою [57, с. 285]. Облік фондів шкільного музею є важливим етапом у роботі учнів-краєзнавців. Усі музейні предмети реєструють в інвентарній книзі відповідно до порядку їх надходження. Записи здійснюються за такими основними рубриками: порядковий номер, назва предмета, походження (історія створення та місце використання), матеріал виготовлення, стан збереженості, джерело надходження та примітки .

Дотримання порядку і дисципліни також є ключовим аспектом успішного збирання. Необхідно ретельно записувати в зошит усі дані про знайдені предмети, їхнє походження, час і місце придбання. З предметами слід поводитися обережно, а до людей, які надають інформацію, ставитися з повагою та тактом [63, с. 122].

Формування експозиції є важливим етапом у створенні шкільного музею. Музеєзнавці визначають експозицію як показ пам'яток у певній системі. У сучасній музейній практиці виробилася схема експозиції, яку можна застосувати й до шкільних музеїв: спершу виділяють відділи експозиції, всередині яких

визначаються теми, а кожна тема складається з окремих експозиційних комплексів [57, с. 284].

Першим кроком в експозиційній роботі є розробка тематичного плану, що передбачає вибір тем, які будуть представлені в кожному відділі. Сукупність цих тем формує тематичну структуру експозиції, що повинна враховувати особливості місцевої історії та культури [53, с.124].

В такому ключі створений музей-кімната «Гуцульська хата» в Спаському ліцеї в якому знаходиться експозиція в вигляді старовинної колиски, скрині, образів та ліжка приблизно XIX-XX ст., у музеї зібрано колекцію давніх рушників, верет, килимів кожен має не один десяток років, для порівняння є і сучасні. Також тут представлений стрій села Спас це: 2 кептарі приблизно 100-річної давності, старовинна хустка, три вишиті сорочки того часу, сердак і шинель, онучі. Також тут представлена колекція глеків і посуду гуцульської кераміки, дерев'яні бербениці різних розмірів, атрибути святкових подій такі, як муляж весільного «струцня», є і стара чугунна праска. Предмети ремесла: ткацький станок, веретено. Цей музей-кімната був зібраний з матеріалів всього села (дод. В.1, В.2, В.3). Такий підхід сприяє розвитку у школярів дослідницьких навичок, шанобливого ставлення до культурної спадщини та активної участі у збереженні традицій свого народу.

Шкільне музейництво відіграє особливу роль у контексті сучасної початкової освіти, виступаючи важливим елементом музейно-педагогічної діяльності. Воно охоплює різноманітні форми музейної комунікації, такі як музеї, музейні кімнати, кабінети, куточки, виставки, стенди, майстерні-музеї, шкільні картинні галереї та міні-музеї. Ці форми стали невід'ємною частиною музейної педагогіки, забезпечуючи візуалізацію навчально-виховного процесу та створюючи середовище для активного навчання й розвитку [29, с181].

Досвід багатьох років функціонування шкільних музеїв свідчить про їхню значущу роль у підтримці педагогів у реалізації ключових завдань професійної діяльності. Вони сприяють інтегрованому підходу до виховання учнів, поєднуючи навчальний, виховний і розвивальний аспекти освітнього процесу [31, с. 160].

В інтеграції етнографічних матеріалів використовується предмет «Народознавство», де можна досліджувати свою культуру і традиції.

Народознавство – це літопис традицій, оберегів і звичаїв народу, який формував свої унікальні цінності протягом століть. Ці надбання стали основою багатьох аспектів сучасного життя. Вивчення історичної та культурної спадщини предків необхідне не лише для зміцнення національної самоповаги, а й для впровадження кращих традицій у сучасну педагогічну практику. Формування українського менталітету в учнів має відбуватися через їхнє залучення до історії та культури українського народу [61, с. 20].

Методика ознайомлення учнів із народознавством ґрунтується на краєзнавчому підході, який активно підтримував К. Ушинський. Однією з новацій його часу стало впровадження в навчальні плани початкової школи предмета «вітчизнознавство». Цей підхід передбачав комплексне і доцільне вивчення особливостей рідного краю та народу. Погляди К. Ушинського щодо важливості краєзнавчого принципу у вихованні дітей залишаються актуальними і сьогодні, адже сприяють формуванню національної ідентичності та любові до своєї Батьківщини [64, с. 91].

Ідею народності у вихованні та навчанні підтримував учений Б. Ступарик, наголошуючи, що вона має базуватися на засвоєнні позитивних традицій національних культур українців і представників інших національностей, які проживають в Україні. Учений акцентував на важливості «відродження ролі школи в розвитку культури народу» [64, с. 93].

Аналіз педагогічних досліджень підтверджує, що різноманітні аспекти народознавства (музика, традиції, звичаї, усна народна творчість, ігри тощо) не лише виховують у школярів гуманне ставлення до інших, а й пробуджують почуття національної гідності й гордості. Українські календарні традиції, звичаї й обряди є міцним фундаментом, який протягом століть зберігав національну ментальність. Їхня моральність, ідейність та естетична наповненість допомогли подолати чужі впливи, що загрожували єдності та самобутності українського духу [50, с.155].

Для виховання в молодого покоління любові та поваги до Батьківщини важливо навчити дитину цінувати і знати історію свого рідного села, міста чи регіону. Таке знання є основою формування глибокої національної свідомості та патріотизму [43, с. 27].

Викладання педагогічних дисциплін у будь-якому навчальному закладі потребує обов'язкового врахування загально-дидактичних принципів. Окрім загально-педагогічних підходів, кожна дисципліна має свої специфічні принципи, які впливають із логіки та змісту предмета. Ці принципи спрямовують педагога на вибір ефективних засобів навчання, таких як художні твори, дидактичний і наочний матеріал, а також використання розвивального потенціалу соціального середовища. Вони також допомагають визначити доцільні методи, прийоми та оптимальну організацію навчального процесу [34, с. 24].

Для навчання дітей можуть застосовуватись різні твори: казки, оповідання, легенди, пісні, календарно-обрядові пісні рідного краю. Наприклад, Оскар Кольберг зібрав цілу збірку казок, оповідань, пісень, легенд Покуття і прикордонних зон. В кожній казці чи легенді є якась мораль, яка повчає дітей чомусь доброму і завжди оминати зло. Ця казка повчає нас, що потрібно бути наполегливими в житті, ніколи не здаватись, іти до своєї цілі та показати людям, що не залежно від розуму, можна досягти будь-яких цілей.

У педагогічній спадщині С. Русової, зокрема в праці «Нова школа», представлені рекомендації щодо виховання дітей з урахуванням регіонального підходу [32, с. 216]. Заняття з народознавства для школярів спрямовані переважно на виховання, а ніж на просте здобуття знань. Їхньою головною метою є формування в учнів почуття національної гідності, зацікавленості культурою, а також любові й поваги до українських державних і народних символів, оберегів, звичаїв і традицій. Досягти цього можливо, тільки якщо наблизити дітей до реального життя і практичного досвіду [46, с. 88].

З цього методу можна взяти вивчення календарно-обрядових свят, показ народного строю, знайомити з автентичною кухнею в гуртковій роботі. Розпочинати з вивчення гаївок: «Вербовая дощечка», «Пливи, пливи качурику»,

«Ходить жук по долині», «Огірочки-пупіночки завивайтесь», «Листочок». Та великодні ігри: «Церковця», «Котика і мишки», «Лубка», «Зельман», «Подоляночка» [52, с.59].

З кожним куплетом дівчата завивають руки, ніби як ті огірочки, коли вони доспівають пісню, то починають розвиватись і співати пісню з кінця до початку.

В процесі навчання в період Різдвяних свят, вчитель пропонує вивчити давню колядку цього регіону яка називається на «Же» [4]. Також на Маланку діти ходять щедрувати, тому вчитель може подати їм щедрівку: «Щедрий Вечір, добрий вечір» [2]. На початкових етапах свого розвитку обрядовість тісно перепліталася з міфологією: кожен обряд був пов'язаний із певним міфом, а кожен його елемент відповідав частині цього міфу. Згодом міфи, як оповіді про фантастичні події, відокремилися від обрядового інсценування й почали існувати самостійно. Кожна пора року, стадії господарської діяльності, соціального життя та сімейно-побутового устрою суспільства, включно з первісною племінно-родовою організацією, сприяли виникненню певних видів обрядовості та специфічної символіки [39, с. 59].

Календарні звичаї та обряди мають здебільшого дохристиянське, язичницьке походження, проте з часом християнство суттєво вплинуло на їх формування. Православна традиція пов'язала ці обряди з датами християнського календаря, додала церковні молитви, які за змістом нагадують давні заклинання, і включила в обрядові пісні імена Христа, Богородиці та святих [40, с.729]. Залучення дітей до участі в традиціях і звичаях свого народу допомагає їм глибше пізнати культурно-історичну спадщину, розвивати національну самосвідомість і стати спадкоємцями духовної культури своїх предків.

Засвоїти знання допоможе розповідь про важливість обрядів 12 пісних страв на Різдво і складання кошику на Великдень. Показ різних традицій на свята притаманні цьому регіону, такі як: «Кукуци», Маланка, Вертеп, Андріївські вечорниці тощо. Наприклад, Різдвяний вертеп є яскравим прикладом народної обрядовості, що дозволяє дітям глибше зануритися в традиції свого народу. Важливо знайомити учнів із персонажами вертепу, розкриваючи їх функціональне

та символічне значення в сюжеті, а також досліджувати історичні корені цього обряду та сучасні тенденції в його проведенні. Зміст текстів колядок, щедрівок і засівалок має зберігатися в оригіналі, щоб діти змогли повністю осмислити їхній художній і культурний контекст.

У процесі роботи над вертепом учні мають змогу не лише ознайомитися з образами таких персонажів, як пастушок, Ірод, воїн, хлопчик, Біда, Мошко, Ангел тощо, а й уявити себе на місці кожного з них. Це сприяє розвитку емпатії, творчого мислення та навичок сценічної гри [60, с. 256]. Вчитель заохочує вчити і берегти забуті колядки та щедрівки, різні великодні ігри, святкові традиції, які потрібно пам'ятати для збереження фольклору і передавання наступному поколінню. Українське народознавство містить безцінний культурний і освітній потенціал, що сприяє глибшому розумінню національної історії, культури та традицій. Інтеграція елементів народознавства в навчальний процес у середніх і вищих навчальних закладах може значно підвищити ефективність національної освіти, збагачуючи її зміст і наближаючи до реалій національної ідентичності [50, с. 153].

Завдяки використанню народознавчих елементів освіта стає більш цікавою, змістовною та дієвою, що, у свою чергу, сприяє формуванню національної самосвідомості, вихованню патріотизму та поваги до культурної спадщини України. Використання етнографічного матеріалу під час вивчення історії дозволяє учням краще зрозуміти етапи походження та етнічну історію народів, класифікувати етноси за антропологічними й етнолінгвістичними ознаками, аналізувати матеріальну культуру, що включає особливості поселень, житла, побуту, одягу, їжі та прикрас. Учні також отримують змогу характеризувати сімейно-шлюбні відносини, методи виховання, етикетну поведінку та елементи духовної культури, такі як обряди, звичаї, свята, вірування, народна творчість, музика, танці й релігія. Це сприяє розвитку вмінь самостійно працювати з історичними й етнографічними матеріалами, критично оцінювати інформацію, порівнювати дані з різних джерел і робити узагальнення. Учні також розуміють,

як природно-кліматичні умови та історичні чинники впливають на матеріальну культуру етносів [40, с. 726-727].

Аналіз програм, підручників і посібників шкільних факультативних курсів із народознавства, українознавства, історії України та всесвітньої історії показує, що етнологічні знання в загальноосвітніх школах формуються переважно в окремих предметах. Їх зміст є різноманітним і залежить від поставлених освітніх завдань. Однак народознавчі й українознавчі компоненти у програмах реалізовані фрагментарно та непослідовно, що перешкоджає цілісному сприйняттю матеріалу. Відсутність чітких підходів і належного методичного опрацювання етнологічних матеріалів у сучасній навчальній літературі ускладнює їхнє якісне використання в освітньому процесі [40, с. 728].

Для засвоєння учнями особливих і загальних етнологічних понять та категорій необхідна спеціальна підготовка вчителя, належна організація уроків з урахуванням пізнавальних інтересів, вікових особливостей учнів і специфіки предмета. Поширення етнографічних знань у суспільстві можливе за умови їх трансляції через систему освіти, засоби масової інформації, особисті контакти, а також туристичну й рекреаційну діяльність. Дослідження культури, звичаїв та обрядів народів світу є ключовою складовою історичного знання, зокрема у контексті взаємодії та співіснування культур різних етносів [40, с. 729].

Уроки етнокультурного змісту як частина шкільної історичної освіти допомагають глибше засвоїти історичний матеріал, дають можливість учням відчувати дух епохи, зрозуміти цінності певного суспільства, наповнюють навчання реальним життєвим змістом. Такі уроки мотивують школярів до пізнання світу, формують толерантність до культур і традицій різних народів, сприяють формуванню власного ставлення до навколишньої дійсності, поваги до історичної та культурної спадщини України, а також заохочують до її збереження та примноження [40, с. 729]. Застосування етнологічного підходу до відбору і структуруванню навчального змісту курсу історії України та всесвітньої історії є необхідним для вчителів, оскільки відсутність цього не сприяє цілісному уявленню учнів про розвиток історичного процесу на теренах України і

формування в них усвідомлення власної етнічної належності, а також розуміння учнями головних тенденцій світових етнополітичних процесів та етнографічних особливостей народів світу [40, с. 729].

Для ефективного викладання історії необхідно використовувати етнологічний понятійний апарат і включати приклади з повсякденного життя, матеріальної культури (поселення, житла, одягу, їжі), громадського побуту, сімейно-шлюбних відносин, а також духовної культури українців і народів світу. Застосування етнографічного матеріалу на уроках сприяє формуванню в учнів компетентності в галузі етнічного буття людини, що потребує послідовного й системного розкриття цих аспектів у навчальних програмах [59, с. 78].

Навчальний зміст підручників і посібників з історії слід збагачувати документальними джерелами, які висвітлюють основні теорії й проблеми етнічного розвитку, ілюстративними матеріалами (малюнками, репродукціями, кіно- та фотоматеріалами), а також графічними засобами для репрезентації етнокультурних особливостей етносів. У методичному апараті підручників необхідно упорядкувати етнологічну термінологію, включити словники ключових понять, перелік основних термінів, що мають бути засвоєні учнями, та розробити пізнавальні завдання й питання з етнографічним змістом [62, с. 132].

До методичних посібників для вчителів слід внести доповнення щодо методики формування етнологічних знань у навчальних курсах історії України та всесвітньої історії, що сприятиме більш якісному засвоєнню учнями матеріалу й розвитку їхньої зацікавленості [40, с. 729].

Отже, інтеграція етнографічних матеріалів у навчальну програму підкреслює важливість системного підходу до вивчення етнографії, народознавства та краєзнавства в навчальному процесі. Використання етнографічного матеріалу на уроках історії, зокрема через впровадження документальних джерел, ілюстрацій, етнографічних матеріалів та методичних засобів, допомагає учням краще зрозуміти етнічні особливості різних народів, їх культуру, побут та соціальну структуру. Це дозволяє учням не лише здобути нові знання, а й розвивати критичне мислення, оцінюючи історичні та етнографічні

факти. Особливу увагу слід приділити підготовці вчителів та учнів до збирацької діяльності в рамках шкільних музеїв, що дає можливість зберігати та популяризувати культурну спадщину. Важливою складовою цього процесу є правильне формування експозицій у шкільних музеях. Чітка тематична структура експозицій сприяє ефективному збереженню та презентації матеріалів, що відображають історію та культуру рідного краю.

Такий підхід не тільки дозволяє учням глибше зануритись в етнографічні дослідження, а й сприяє формуванню почуття національної ідентичності, поваги до культурного різноманіття та розуміння важливості збереження культурної спадщини. Водночас він мотивує учнів до активної участі в пізнанні та збереженні своєї історії, традицій і культурних цінностей.

РОЗДІЛ ІV.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕМАТИЧНИХ ЗАХОДІВ ТА НАРОДОЗНАВЧИХ ПРОЕКТІВ

У традиціях української сім'ї завжди була участь батьків у навчанні дітей, допомога у виконанні завдань, спільне обговорення та демонстрація знань. Однак сучасні зміни у шкільних програмах та підручниках історії часто викликають труднощі у старшого покоління, яке здобувало знання за іншою методикою. У цьому контексті історичні проекти можуть стати інструментом не лише для виховання соціальної активності молоді, але й для подолання міжпоколінного розриву, об'єднуючи батьків і дітей навколо спільних досліджень.

Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХ століття») та Концепція шкільної історичної освіти спрямовані на глибоке вивчення місцевої історії. Відповідаючи на актуальність цієї теми, було розроблено регіональну програму «Історія рідного краю» (34 години на рік). Вона спирається на розширення та поглиблення базової програми «Історія України» (7–11 класи) з урахуванням багатих і давніх краєзнавчих традицій Прикарпатського регіону [55, с. 6]. Методичний прийом краєзнавчого вступу використовується порівняно рідко та має обмежене значення. Його основна мета – зацікавити учнів та ввести їх у коло тем, що розглядаються на уроці. Найефективніше, коли вчитель при цьому спирається на вже наявні в учнів знання або візуальні уявлення про знайомі їм місця [55, с. 7]. Далі йде методичний прийом краєзнавчої конкретизації основних питань уроку, він передбачає деталізацію фактів та узагальнень і їхньої взаємодії. Ця проблема все ще недостатньо розроблена як у методиці викладання історії, так і в педагогічній науці загалом [55, с. 8].

Доцільно практикувати самостійну роботу учнів з текстами, документами, підготовку повідомлень, рефератів, записи спогадів учасників подій, тощо. З впровадженням Концепції шкільної історичної освіти та розробкою нової програми з історії краю, краєзнавчі уроки стають ключовими. Проведення таких уроків спонукає вчителя не лише вирішувати питання про їх місце в системі занять з історії України, але й продумувати історичні та логічні зв'язки. Такі

заняття мають кілька напрямів: зв'язок краєзнавчого уроку з заняттями відповідного періоду історії країни, тематичне поєднання з попередніми уроками та повідомленнями, які використовувалися для конкретизації чи доповнення матеріалу [55, с. 9].

Основними організаційними формами позакласної роботи в школі є:

- Історичний та історико-краєзнавчий гурток.
- Історичне або історико-краєзнавче товариство.
- Позакласна історична або історико-краєзнавча екскурсія.
- Культпохід до театру або кіно.
- Створення краєзнавчого або історичного музею.
- Організація та проведення історичних або історико-краєзнавчих конференцій, диспутів.
- Організація зустрічей учнів з учасниками та свідками історичних подій.
- Організація та проведення історичних або історико-краєзнавчих ігор.

Позакласна робота учнів включає обов'язкові елементи самостійного вирішення проблемно-пізнавальних завдань та елементи самостійного пошуку [68, с.176-177].

Одним із способів досягнення поставленої мети є застосування методу проєктів у навчальному процесі, який ґрунтується на навчанні через відкриття та вирішення проблемних ситуацій. Кожна з освітніх технологій дозволяє максимально розкрити потенціал молодої людини, але, на мою думку, найбільш ефективною є проєктна технологія, або «технологія проєкту» [59, с. 64].

Значущість таких проєктів полягає також у зміні підходу до історії. У школах переважає вивчення політичної, економічної та державної історії, тоді як соціальна та культурна історія, історія повсякденності залишаються поза увагою. У процесі організації краєзнавчої роботи важливо застосовувати принцип своєрідної «естафети поколінь» юних краєзнавців. Суть цього підходу полягає в тому, що нове покоління дослідників доповнює інформацію про свій населений пункт, зібрану їхніми попередниками, а також зберігає результати попередніх

досліджень. Це стосується і вчителів, які керують краєзнавчою діяльністю [36, с. 167]

Залучаючи учнів до краєзнавчих досліджень, варто починати з нескладних завдань, які вони виконуватимуть протягом певного часу, щоб довести свою зацікавленість і готовність до систематичної роботи. При цьому важливо враховувати, що головним критерієм участі учнів у краєзнавчій роботі має бути їхній інтерес до цієї діяльності та схильність до виконання конкретних функцій, таких як метеорологічні спостереження, дослідження ґрунтів, ботанічні чи географічні дослідження тощо [36, с. 167].

Запропоновані проекти можуть бути різного формату – індивідуальні, групові чи індивідуально-групові. Незважаючи на їхню камерність і скромність результатів, вони сприяють вихованню поваги до історичних артефактів і пам'яті. Дослідження історії через старі фотографії, листівки, марки чи видання допомагає учням та їхнім родинам не лише відкривати минуле, але й осмислювати, як важливо цінувати історичну спадщину незалежно від сучасних політичних обставин. Такі проекти мотивують до збереження пам'яті та підкреслюють її значення для формування відповідального суспільства [67, с. 13].

Такий проект, можна створити для учнів 10-11 класів, де вони будуть використовувати різний матеріал з свого дому, наприклад, це може бути якась сімейна реліквія, або старовинний одяг, різні колядки, веснянки які будуть записані вдома від рідних. Таким чином, вони зможуть це зберегти в подальшому та передати в спадок, для продовження сімейної традиції.

Прикладом можуть слугувати цимбали, на яких дід учня грав на святах, весіллях тощо. Він їх передає у спадок сину, потім внуку, який буде на них грати, тож цю сімейну реліквію треба берегти і в подальшому. Якщо працювати в груповому етапі, можна створити виставку «Моя сімейна реліквія», та коротко розповісти про неї, звідки вона та як вона вам дісталась. Розробка проекту – це складний, але водночас захопливий процес. Для його успішної реалізації використовуються не лише проектні технології, а й моделювання інформації, кооперативне навчання та інші методики. Вчитель, який бере на себе роль

керівника індивідуального чи колективного учнівського проекту, повинен мати високий рівень методичної компетентності та володіти сучасними освітніми технологіями [59, с. 70].

Згідно з думкою багатьох дослідників, важливо розуміти, що проектна технологія сприяє розвитку особистісних якостей, які формуються лише у процесі діяльності і не можуть бути передані через розповідь чи пояснення. Особливо це актуально для колективних проектів, у яких задіяна команда. Серед таких якостей – здатність працювати в колективі, брати відповідальність за прийняті рішення, аналізувати результати своєї роботи. Не менш важливою є навичка відчувати себе частиною команди, вміти узгоджувати свій характер, темперамент та інтереси із цілями спільної справи. Участь у проектах дає можливість здобути унікальний досвід, недосяжний при використанні інших форм навчання [59, с. 64].

Сучасна актуальність технології проектів зумовлена потребою усвідомлювати сутність і значущість отриманих знань, своєї діяльності, а також уміння самостійно визначати професійні цілі та завдання, обирати шляхи їх реалізації та виконувати інші ключові аспекти, що становлять основу проектної роботи [59, с. 64].

Вивчення історії рідного краю є важливою частиною навчально-виховного процесу. Для реалізації компетентностей НУШ пропонується проект «Школа майбутнього вже – сьогодні», орієнтований на школярів об'єднаних територіальних громад закладів загальної середньої освіти та позашкільної освіти Івано-Франківської області. Складові проекту включають: проведення учнівських екскурсій та археологічних досліджень у своєму населеному пункті; спілкування з очевидцями історичних подій та вдосконалення шкільного музею; екоосвіта.

Ця діяльність створить базу для майбутніх наукових досліджень. Основними напрямками проекту є туристично-краєзнавча робота. Поєднання туризму з краєзнавчою діяльністю є багатогранним видом роботи, що дозволяє учням самовдосконалюватися, розвивати фізичні та розумові якості, створюючи умови, які вимагають від дітей активних і самостійних дій [30, с.30].

Однією з найскладніших і водночас найефективніших форм краєзнавчої роботи є освітня експедиція. Вона відзначається своєю пошуково-дослідницькою спрямованістю. Краєзнавчі експедиції є найпоширенішою формою збору етнографічних, археологічних, фольклорних та інших матеріалів, пов'язаних з історією краю. Основою роботи краєзнавчої експедиції є самостійна діяльність учасників, яка включає спостереження за життям, огляд предметів матеріальної культури, збір історико-етнографічного матеріалу, оформлення теми дослідження у письмовому вигляді, написання історико-етнографічного нарису за темою, створення реферату, альбому, а також виступ з доповіддю на шкільній конференції [28, с. 60].

В ході екскурсій по гуцульсько-покутському пограниччі, можна відвідати в м. Коломия краєзнавчі музеї «Писанка», «Національний музей Гуцульщини та Покуття» та «Музей Сакрального мистецтва», у селі Воскресинці «Музей Покутської кераміки», «Етнографічний музей Старожитностей» в селі Криворівня. По історичних постатях: «Музей Олекси Довбуша» в Печеніжині, Музей Тараса Мельничука в селі Уторопи, Музей ім. Мирослава Ірчана в П'ядиках.

Не можна забувати і про екоосвіту та відвідати різні Національні парки та заказники: Тисовий заповідник в селі Княздвір, Національний природний парк «Гуцульщина», Карпатський національний природний парк. В таких умовах, можна збирати різні матеріали, записи очевидців минулого, для своєї колекції, так і для вдосконалення шкільного музею тощо.

Ось, який може бути приклад позакласного виховного проекту на тему: «Жива історія: робота з старими фотографіями» :

Мета уроку:

- Ознайомити учнів з методом аналізу історичних фотографій для кращого розуміння історії свого регіону, сім'ї чи певної епохи.
- Розвивати навички критичного мислення, уваги до деталей, навички дослідження.
- Поглибити інтерес учнів до сімейних історій та культурного надбання.

Завдання:

1. Навчити основних методів роботи з візуальними джерелами інформації.
2. Пояснити учням, як фотографії можуть відображати історичний, соціальний та культурний контекст.
3. Заохотити учнів до збору та збереження родинних історій.

Вікова група:

Учні середніх і старших класів (10-11 класи).

Матеріали:

- Старі фотографії (принесені учнями або надані вчителем).
- Лупи для детального розгляду фотографій.
- Блокноти, ручки, маркери для запису.
- Мультимедійний проектор або інтерактивна дошка (за наявності), щоб демонструвати цифрові зображення фотографій на екрані.
- Папір, кольорові фломастери, олівці для створення міні-плакатів або схем.

План уроку:

1. Вступ (10 хвилин)

- *Вступне слово вчителя:*
 - Розповідь про значення історичних фотографій як джерела інформації, що дає можливість побачити і краще зрозуміти минуле. Пояснення, що старі фотографії не лише відображають зовнішність людей чи їхній одяг, а й показують побут, культурні традиції, події, суспільні зміни.
 - Приклади відомих історичних фотографій, які мали значення для суспільства.
- *Запитання до учнів:*
 - Запитати, чи мають вони вдома старі фотографії, чи розповідали їм щось про своїх предків за цими знімками. З'ясувати, чи мають учні бажання дізнатися більше про своїх предків, місцеві події минулого або культурні традиції.
 - Обговорення: Чому фотографії вважають живими свідками історії? Як вони допомагають відчувати минуле?

2. Ознайомлення з методами аналізу фотографій (15 хвилин)

- Основні питання для аналізу:

- Що зображено на фотографії? (Хто зображений, яка подія, місце, час)
- Які деталі можна побачити? (Одяг, зачіски, вирази обличчя, пози, предмети на задньому плані)
- Що ми можемо дізнатися з фотографії про епоху? (Можливо, вказівки на соціальні або історичні контексти)
- Чому була зроблена фотографія? (Яка мета знімку: сімейний портрет, святкування події, документальне фото?)
- Вчитель демонструє приклади фотографій на екрані чи проекторі, пояснюючи, як деталі фотографії можуть розповісти більше, ніж здається на перший погляд.

3. Практична частина — робота з фотографіями у групах (20 хвилин)

- Розділення на групи: Учнів поділяють на групи по 3-4 особи. Кожна група отримує по одній або кілька фотографій для аналізу.
- Завдання для груп:
 - Описати фотографію: Хто на ній зображений? Які елементи привертають увагу? Який настрій передає знімок?
 - Аналіз контексту: Які історичні події могли відбуватися в той час? Чи є на фото символи або деталі, що розповідають про конкретний період або місцеві звичаї?
 - Скласти невелику історію: Група повинна придумати коротку історію, що пояснює фотографію. Можливо, вигадати історію про людей на фото, припустити, яка подія зображена, чому вона була важлива.
- Обговорення та оформлення результатів: Кожна група оформлює свій аналіз у вигляді короткої презентації або міні-плаката.

4. Презентація роботи груп та обговорення (15 хвилин)

- Кожна група представляє свою фотографію та розповідає коротку історію, пов'язану з нею.
- Учитель заохочує питання від інших груп: Чи є інші версії подій або інші можливі інтерпретації фотографії?
- Після кожної презентації вчитель може розповісти, як фотографія може стати частиною родинної або національної історії, якщо більше дізнатися про її контекст та історію людей на ній.

5. Рефлексія та підсумки уроку (5 хвилин)

- Підсумкова бесіда: Попросити учнів поділитися, що нового вони дізналися про значення старих фотографій та як змінилися їхні думки щодо сімейних архівів. Чи хотіли б вони більше дізнатися про свою родинну історію?
- Домашнє завдання:
 - Учням пропонується обрати вдома одну стару фотографію і розпитати старших членів родини про її історію. Написати короткий опис фотографії, зокрема що зображено, як і де було зроблено фото, та історію, яку вдалося дізнатися.

Отже, такий урок стимулює інтерес до історії, критичне мислення і допомагає учням відчувати зв'язок з минулим через особисті й сімейні історії, збережені на фотографіях. Учні засвоять навички аналізу візуальних джерел. Поглиблять свої знання про методи дослідження історії. Розвинуть інтерес до сімейних історій та культурної спадщини.

Цей проект я використовувала на позакласному заході 11 класу в Спаському ліцеї. Для дітей це було дуже цікаво та захопливо, ми розглядали з ними фотографії минулих століть, також діти принесли і свої фотографії. Ми аналізували з ними які події або роки, коли це фото було зроблене, за яких обставин тощо.

Також може бути створений проект на польових дослідженнях учня, які він буде збирати від своєї родини.

Проект «Повсякденне життя моєї сім'ї на тлі історичної епохи»

Зміни в українському суспільстві, спричинені політичними подіями та соціально-економічними проблемами останніх десятиліть, призводять до розриву традиційних зв'язків між поколіннями. Швидка зміна технологій та середовища поглиблює дистанцію між підлітками та дорослими. Традиційне викладання історії у школі не сприяє формуванню спільної історичної ідентичності та усвідомленню історичної єдності на прикладі сім'ї. Батьки та діти проводять разом все менше часу, зазвичай об'єднуючись лише через побутові проблеми. Створення можливостей для спільної діяльності на основі взаємного інтересу допоможе учасникам проекту відчувати себе об'єднаними та цікавими один для одного.

Організація дозвілля – це цілеспрямована діяльність вихователів, соціальних аніматорів та самої особистості, а також освітніх і соціокультурних інститутів, таких як навчальні заклади, музеї, дозвіллеві центри, гуртки, клуби, театри, кінотеатри, оздоровчі та спортивні заклади. Ця діяльність передбачає керівництво, планування, а також змістове, методичне, інформаційне, кадрове та матеріальне забезпечення умов для активного відпочинку [52, с.214].

Досвід народної педагогіки може бути корисним для сучасних організаторів дозвіллевої сфери. Народна педагогіка базується на використанні освітньо-виховного потенціалу дозвілля. Особливо цінними є родинні виховні традиції, що з дитинства прищеплювали працелюбство, доброту, чесність, скромність, повагу до батьків та старших, гостинність, взаємодопомогу, товарицькість та любов до Батьківщини. Вони базувалися на організації вільного простору родини, тобто на дозвіллі [52, с.214].

Організація шкільних факультативів історико-краєзнавчого напрямку передбачає кілька ключових етапів:

1. *Планування*: Визначте тематику та об'єкти дослідження, які будуть цікаві й корисні для учнів. Це можуть бути події з історії, видатні особистості, місцеві легенди тощо.
2. *Розробка програми*: Створіть детальний план курсу, включаючи перелік тем для занять, матеріали для опрацювання, завдання для самостійного виконання тощо.
3. *Проведення занять*: Організуйте активну участь учнів, застосовуючи різноманітні методи навчання, зокрема лекції, дискусії, групові проекти, самостійну роботу.
4. *Використання додаткових матеріалів*: Інтегруйте ресурси, як-от музейні експонати, електронні бібліотеки, історичну літературу, для глибшого розуміння обраних тем.
5. *Оцінювання*: Оцінюйте учнів не лише за рівнем знань, а й за вмінням аналізувати інформацію, аргументувати свої думки та працювати у команді.

Прикладом може слугувати Факультатив «Люби і знай, свій рідний край» в селі Спас де учні з вчителем історії вчать про звичаї і обряди весілля: Вивчення

співанок «бервінкових», уроки вишиття вінку, квіточок на деревця, вивчення гуцульських традиційних танців «гуцулка», «ковалівка», «аркан», в селі Великий Ключів є гурток по вінкоплетенню старовинного гуцульського пір'яного вінку. Календарно-зимову обрядовість: Андріївські вечорниці, Колядки, Щедрівки, Створення костюмів на Маланку та Вертеп. Також вивчення веснянок, великодніх пісень, ігор, вистав на свято Купала.

Розробка історичної оглядової екскурсії у вашому населеному пункті є чудовим способом відобразити важливі події та зберегти пам'ять про місцеву історію.

В селах гуцульсько-покутського пограниччя є багато музеїв-криївок, куди часто в жовтні возять на екскурсії, або екскурсії релігійного спектру: в церкви, монастирі, каплиці. Візьмемо за приклад, в селі Спас є місце де колись був Монастир ймовірно Данила Романовича, можна зробити для дітей цікаву екскурсію та розповісти про нього та зв'язок із населеним пунктом, таким дійством діти будуть зацікавлені та розуміти, що їхнє село бере участь і в творенні нашої держави.

Екскурсії за характером об'єктів можуть бути по музейній експозиції, по місцях історичних подій, по маршруту, до історичних пам'ятників або по історико-побутових комплексах. За місцем у навчальній роботі їх можна поділити на вступні, уроки-екскурсії, оглядові та підсумкові екскурсії. Екскурсії зазвичай проводять екскурсоводи або музейні працівники. Однак в деяких випадках їх може проводити і сам учитель, за умови відповідної підготовки. Це має свої переваги, оскільки вчитель знає свій клас, рівень його підготовленості та матеріал, який вже вивчався, і може краще пов'язати зміст екскурсії з уроком або заняттями гуртка [67, с. 178].

Також можливе проведення екскурсій самими учнями. Юний екскурсовод може допускатися до роботи після перевірки та доопрацювання складеного тексту розповіді під керівництвом учителя [67, с. 178].

Наприклад, учень може створити екскурсію по пам'ятках села і розповісти про різних діячів рідного краю.

Навчальні екскурсії в основному сприяють засвоєнню учнями програмного матеріалу з певного предмета. Краєзнавчі екскурсії, навпаки, допомагають учням зробити перші кроки у глибокому та всебічному вивченні рідного краю – його природи, господарства, історичного минулого і сучасності. Керівник і юні краєзнавці мають широкий вибір об'єктів для спостережень, можливість визначати терміни та глибину вивчення. Однак вивчити та глибоко дослідити рідний край лише під час екскурсій неможливо, тому проводяться так звані екскурсійні поїздки для ознайомлення з об'єктами за межами населеного пункту [37, с.169].

Далекі екскурсії та туристичні походи і подорожі повинні поєднуватися з роботою по вивченню свого населеного пункту. Організація комплексного систематичного дослідження його території є складнішою справою, що вимагає більшої наполегливості, організованості та спеціальної підготовки від учителя і учнів. Однак саме у далеких краєзнавчих екскурсіях відкривається чудова можливість огляду об'єктів, які допоможуть скласти повніше і глибше уявлення про рідний край та Україну загалом [37, с.169].

В більшості, учні Нижньовербізької ОТГ відвідують далекі екскурсії: в Львів, Кам'янець – Подільський, Чернівці, Івано-Франківськ, Верховину, де вони пізнають різну культуру областей України.

Основні етапи створення екскурсії:

1. Визначення ключових місць.

Якщо у вашому населеному пункті є локації, пов'язані з важливими подіями чи періодами, можна побудувати маршрут екскурсії саме навколо них. Особливу атмосферу створюють ті місця, де збереглися навіть незначні залишки минулого, як-от руїни, архітектурні елементи, пам'ятні дошки, старі будівлі чи особливі деталі міського планування.

2. Планування маршруту

- Використовуйте старі карти, світлини чи описи міста, щоб знайти локації, де історія залишила свої сліди. Порівняйте їх із сучасною картою, щоб відновити вигляд міста в минулому.

- Оберіть спосіб проведення екскурсії (пішки, на велосипедах чи транспортом). Врахуйте транспортні зв'язки, відстані між зупинками та оптимальну тривалість екскурсії (до 2 годин). На кожну зупинку рекомендується відводити не більше 10 хвилин.

3. Підготовка матеріалів

- Використовуйте історичні фотографії, малюнки або гравюри, щоб показати учасникам, як виглядали місця в минулому.
- Розробіть інтерактивні завдання, як-от порівняння сучасного вигляду місця з історичними зображеннями.
- Підготуйте тексти чи уривки з листів, щоденників, промов для зачитування на місці подій, щоб створити емоційний зв'язок із минулим.

4. Реалізація екскурсії

- Активно залучайте слухачів: задавайте запитання, заохочуйте обговорення та рефлексії.
- Можна провести невеликі театралізовані реконструкції історичних подій, якщо вони відповідають змісту екскурсії.

5. Рекомендації з організації

- Підготуйте письмовий план із ключовими тезами для кожної зупинки та відпрацюйте свій виступ.
- Захистіть матеріали (фото, тексти) від погодних умов, розмістивши їх у прозорих файлах або закріпивши на картоні.
- Дайте учасникам можливість ділитися враженнями й додавати інформацію. Особливо корисними можуть бути коментарі місцевих жителів із багаторічним досвідом проживання в місті [66, с.23].

Шкільні екскурсії є важливою формою навчально-виховної роботи в школі та необхідною складовою викладання багатьох предметів. Вони мають велике пізнавальне та виховне значення, розширюючи, поглиблюючи та узагальнюючи знання учнів, отримані на уроках. Завдяки екскурсіям учні накопичують факти, які не тільки конкретизують отримані знання, а й стають джерелом нових знань. Загалом, екскурсії сприяють вихованню любові до рідного краю та стають важливою частиною підготовки учнів до життя і майбутньої практичної діяльності [43, с. 183].

Самостійна робота є однією з ключових тем у сучасній дидактиці. Вважаємо, що вона є результатом ретельно організованої навчальної діяльності школяра на уроці, яка мотивує його до самостійного поглиблення знань та продовження навчання у вільний час. Вчитель, у свою чергу, повинен організувати як класну, так і позакласну роботу учня, розробити програму для самостійного оволодіння знаннями та керувати цим процесом [24, с. 49].

Щоб розвинути у учнів навички самостійної роботи, необхідно цілеспрямовано навчати їх її змісту. Це навчання повинно включати формування прийомів моделювання діяльності, визначення оптимального розпорядку дня, осмислення та послідовне відпрацювання раціональних прийомів роботи з навчальним матеріалом. Учні повинні оволодіти методами поглибленого та динамічного читання, складання планів різноманітних дій, конспектування, а також вирішення навчально-практичних завдань [24, с. 51].

Виховання молодого покоління є найважливішою складовою національної культури для кожної нації. Передача культурно-історичних традицій від батьків, дідів та прадідів завжди гарантувала вічність нації. Як зазначав Костянтин Ушинський, нація – це система різноманітних природних (біологічних, анатомічних, фізіологічних, психічних) та історично обумовлених ознак тіла, душі та розуму. Духовні якості етносу мають таку ж стійкість, як і колір шкіри, очей, волосся, і передаються у спадок наступним поколінням. Отже, справжнє виховання не може існувати поза традиційною культурою певної нації. Найвидатніші педагоги світу визнавали, що виховання дитини має ґрунтуватися на культурно-історичних цінностях своєї нації, а вже пізніше на ознайомленні з традиціями інших народів [39, с.407].

Етнографічні дослідження на західноукраїнських землях активізувалися з появою української періодики, такої як газети «Зоря Галицька», «Слово», «Буковинська зоря» та журнали «Вечорниці», «Мета», «Ластівка», «Правда» та інші. У цих виданнях регулярно публікувалися народознавчі матеріали. У 60-70-х роках зміцнилися зв'язки і співпраця в галузі народознавства між західноукраїнськими та наддніпрянськими вченими. Тож можна сказати, що

дослідження рідного краю, можна не тільки експедиціями, але й займатися в архіві та досліджувати з допомогою періодики [62, с. 20].

Виховання за традиціями української народної педагогіки проходить через три основні етапи залежно від вікового розвитку:

1. Вступний або ігровий (від народження до 6-7 років).
2. Помічний (пастуший) або визначальний (від 7 до 15 років).
3. Основний або завершальний (від 15 до 20 років).

Кожен з цих етапів має свої педагогічні функції.

Важливим педагогічним фактором трудового виховання є пошана до результатів праці і всього, що забезпечує нормальну життєдіяльність людини. Яскравим прикладом цього є культ Хліба й Землі в українській народній педагогіці. Успіх виховання учнів початкових класів значною мірою залежить від цього підходу [64, с. 115].

У систему етнопедагогіки входять такі методи, як самонавчання, челядництво для професійної підготовки, участь у гуртках, прогулянках, походах та екскурсіях. В сучасній українській етнодидактиці широко використовуються читання книжок, газет, журналів, слухання радіо, доповідей та лекцій, перегляд телепередач, відвідування музеїв, виставок, кіно, театрів, а також зустрічі з відомими людьми, вченими, спеціалістами з різних галузей знань та громадськими діячами для здобуття та поглиблення знань [65, с.176].

Найпоширенішими формами виховної та навчальної роботи в школі стали уроки народознавства, українознавства, людяності, культурології, мистецтвознавства та краєзнавства. Популярними стали постановки «живих картин» з культурного та історичного минулого українського народу, подорожі по рідному краю до джерел рідного слова, читання «книг живої природи», години улюбленої праці та творчості, фестивалі народної пісні і танцю. Малі академії народних мистецтв включають хоровий спів, танці, музику та образотворче мистецтво. Також проводяться мандрівки в історію рідного народу, конкурси «Казка за казкою», «Мудрий оповідач», «Народ скаже – як зав'яже!», народні дитячі забави та ігри, робота товариств народних умільців, гуртків декоративно-

прикладного мистецтва і народних ремесел, фольклорні свята, свята рідної мови, відкриття та організація роботи етнографічних музеїв [65, с.220].

Помітних успіхів у застосуванні педагогіки народознавства досягли колективи шкіл Івано-Франківщини. Зокрема, Середньоберезівська та Яворівська середні школи Косівського району, Великоключівська середня та Мишинська восьмирічна школи Коломийського району, і Уторопська восьмирічна школа Косівського району, які організували профорієнтацію з використанням народних трудових традицій і гуцульських художніх промислів. Вони також успішно застосовують український фольклор, народне пісенне, музичне та танцювальне мистецтво в естетичному вихованні учнів [65, с.221].

Українське народознавство містить майже невичерпні та надзвичайно цінні елементи національної культури, які допомагають глибше пізнати рідну історію та культуру. Розумне використання елементів народознавства у навчальному процесі середньої та вищої освіти є важливим чинником підвищення ефективності реалізації завдань національної освіти. Головна мета українознавства та народознавства не полягає в тому, щоб витіснити інші предмети, а щоб доповнити й оновити сучасний зміст шкільної освіти [38, с.297].

Родинні свята гуцульсько-покутського пограниччя слугують своєрідною школою, де передається досвід старших поколінь, що сприяє зміцненню зв'язку між поколіннями та формуванню поваги до роду. Весільні обряди мають на меті виховувати відповідальність, вірність, повагу до дівчини, а також формувати почуття обов'язку й дотримання норм сімейної етики. Обрядові свята, як-от Різдво і Великдень, завжди супроводжувалися театралізованими діями, частуваннями та застіллями, які сприяли розвитку соціальних навичок, вербальної й невербальної комунікації, а також формуванню норм і цінностей у суспільстві [64, с. 115].

Родинно-мистецькі традиції, що об'єднують музику, образотворче мистецтво, декоративно-ужиткове мистецтво й фольклор, мали велике значення в народній педагогіці. Вони сприяли естетичному вихованню, формуванню смаку, накопиченню естетичного досвіду та засвоєнню народної етики й естетики.

Музичні традиції особливо впливали на духовний розвиток особистості, збагачуючи її емоційний світ і залучаючи до прекрасного через звуки й художнє слово. Окреме місце займали дидактичні засоби народної педагогіки, такі як казки, загадки, легенди, думи й народні ігри. Вони зберігали вікову мудрість і досвід поколінь, не лише формуючи моделі поведінки, але й стимулюючи цікавість, пошук нових знань і глибше розуміння природи та суспільства [51 с.216].

Таким чином, у третьому розділі було висвітлено ключові аспекти використання традиційної культури в організації тематичних заходів і проєктів у школі. Було встановлено, що впровадження елементів народних традицій, обрядів та ремесел у навчальний процес сприяє формуванню у школярів національної ідентичності, культурної обізнаності та творчого мислення.

Організація тематичних заходів, таких як народні свята, майстер-класи з народних ремесел, виставки чи конкурси, допомагає учням не лише здобувати знання про історію та культуру свого народу, а й активно взаємодіяти із традиціями у практичному контексті. Такий підхід робить навчальний процес більш захопливим і сприяє формуванню стійкого інтересу до культурної спадщини.

Проєкти, побудовані на основі традиційної культури, сприяють розвитку ключових компетентностей учнів: комунікативних, соціальних, громадянських і культурних. Участь у таких заходах розвиває навички командної роботи, відповідальності та толерантності.

Отже, впровадження традиційної культури у шкільну практику через тематичні заходи та проєкти є дієвим засобом формування всебічно розвиненої особистості, яка поважає і цінує культурну спадщину свого народу, здатна до міжкультурного діалогу та самореалізації у сучасному світі.

ВИСНОВКИ

Дослідження традиційної культури гуцульсько-покутського пограниччя в контексті етнографічно-краєзнавчої роботи в школі дозволяє зробити ряд важливих висновків.

Наукова розробка теми, пов'язаної з вивченням традиційної культури Гуцульщини та Покуття, є доволі обширною та має значний потенціал для подальших досліджень. Аналіз літератури свідчить про багатий спадок етнографічних і культурологічних напрацювань, які забезпечують ґрунтовну основу для інтеграції етнокультурних матеріалів у краєзнавчу роботу в школах.

Результати польових досліджень, проведених у селах Спас і Великий Ключів Коломийського району, збагачують наукову базу новими даними про локальні звичаї, обряди та народну творчість, що є цінними для освітньої діяльності. Залучення опублікованих джерел та праць видатних дослідників підкреслює значущість традиційної культури як засобу збереження національної ідентичності та формування патріотичних цінностей у молоді. Респонденти розповіли про унікальні традиції свого села, обрядовості весілля, слова давніх колядок, щедрівок, веснянок тощо.

Сучасні підходи до викладання історії та краєзнавства вимагають інноваційних рішень, таких як проєктна діяльність, інтерактивні методи й використання цифрових ресурсів. Електронні платформи, віртуальні музеї та навчальні відео відкривають нові можливості для популяризації культурної спадщини серед учнів і громадськості.

Загалом, проведене дослідження підтверджує важливість інтеграції етнокультурного компоненту в освітній процес, що сприяє збереженню унікальних традицій регіону та забезпечує гармонійний розвиток особистості школярів через залучення до вивчення історії та культури рідного краю.

Традиційна культура гуцульсько-покутського регіону є унікальним явищем, що відображає синтез етнічних, соціальних і природних чинників, які формувалися протягом століть. Регіон, розташований на межі Гуцульщини та Покуття, слугує прикладом збереження самобутньої культури в умовах активного

культурного обміну. Ця культура є важливим елементом національної спадщини, що сприяє вихованню в молодого покоління поваги до рідного краю, його історії та звичаїв.

Включення елементів традиційної культури гуцульсько-покутського пограниччя в освітній процес сприяє формуванню в учнів етнічної самосвідомості, патріотизму, толерантності до культурного різноманіття та розширенню їхнього уявлення про багатогранність української культури. Етнографічно-краєзнавча робота стає ефективним засобом розвитку пізнавальних інтересів учнів, активізує їхнє прагнення до самостійного дослідження, а також сприяє практичному застосуванню знань у міждисциплінарному контексті.

Дослідження показало, що традиційна культура регіону може бути успішно інтегрована в освітній процес через різні форми роботи, такі як факультативи, екскурсії, проєкти, інтерактивні уроки та позакласні заходи. Такі методи дозволяють зробити навчання більш захопливим і сприяють кращому засвоєнню матеріалу завдяки його наближенню до реального життя. Особливу увагу слід приділити вивченню традиційного мистецтва, обрядів, народного одягу, ремесел, фольклору, що є носіями культурного коду регіону.

Практичний результат дослідження полягає у розробці методичних рекомендацій для педагогів, які працюють у сфері краєзнавчої освіти. Ці рекомендації включають способи збирання й аналізу етнографічних матеріалів, організацію інтерактивних занять та екскурсій, побудову навчальних проєктів на основі вивчення місцевих традицій. Важливим є також залучення учнів до польових досліджень, що сприяє розвитку навичок аналізу, співпраці та критичного мислення.

Також, можна стверджувати, що традиційна культура гуцульсько-покутського пограниччя є потужним ресурсом для етнографічно-краєзнавчої роботи в школі. Її інтеграція в навчальний процес забезпечує гармонійне поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю, сприяє формуванню в учнів глибокого розуміння культурної спадщини свого народу та вихованню активної громадянської позиції.

Залучення сучасних технологій, таких як цифрові карти, відеоматеріали, онлайн-екскурсії та мультимедійні презентації, відкриває нові можливості для інтерактивного вивчення традиційного спадку гуцульсько-покутського пограниччя. Це особливо важливо у контексті сучасної освіти, орієнтованої на інновації. Використання технологій робить процес навчання більш доступним і цікавим для молоді.

Окремо слід наголосити на значенні практичного компоненту роботи, як-от організація етнографічних експедицій, участь у фестивалях, проведення виставок, присвячених регіональним ремеслам, традиціям чи мистецтву. Такі заходи сприяють не лише засвоєнню теоретичних знань, але й формуванню емоційного зв'язку з культурною спадщиною рідного краю.

Важливою складовою роботи з традиційною культурою є виховання відповідальності в учнів за її збереження. Заняття з краєзнавства допомагають формувати в молоді повагу до місцевої історії, сприяють розвитку екологічної свідомості та бережливого ставлення до культурного середовища.

Таким чином, дослідження традиційної культури гуцульсько-покутського пограниччя показує, що її інтеграція в освітній процес має не лише пізнавальну, але й виховну, громадянську та соціальну цінність. У результаті впровадження етнографічно-краєзнавчої роботи школярі не лише краще засвоюють матеріал, але й стають активними носіями та популяризаторами культурної спадщини, сприяючи її збереженню для майбутніх поколінь

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Матеріали польових досліджень

1. Респондент Бойко Є. І., 1930 р.н. Пенсіонерка. Народилася в селі Спас Коломийського району Івано-Франківської області. Проживає в селі Спас Коломийського району Івано-Франківської області. Записано Гаврилюк В. 20.06.2022 р.
2. Респондент Гаврилків М.М., 1957 р.н. Освіта: Бухгалтер. Народилася у с. Спас Івано-Франківської області. Проживає у с. Спас Коломийського району Івано-Франківської області. Записано Гаврилюк В. 24.04.2024 р.
3. Респондент Гаврилюк Д. В., 1957 р.н., Освіта: тех. працівник школи. Народився у с. Спас Івано-Франківської області. Проживає у с. Спас Коломийського району Івано-Франківської області. Записано Гаврилюк В. 15.06.2024 р.
4. Респондент Гаврилюк М.В., 1958 р.н. Освіта: середня школа. Народилася у с. Спас Івано-Франківської області. Проживає у с. Спас Коломийського району Івано-Франківської області. Записано Гаврилюк В. 14.02.2024 р.
5. Респондент Гаврилюк М.Д., 1981 р.н. Освіта: середня школа. Народилася у с. Спас Івано-Франківської області. Проживає у с. Спас Коломийського району Івано-Франківської області. Записано Гаврилюк В. 14.02.2024 р.
6. Респондент Гоянюк Г.В., 1969 р.н. Освіта: середня школа. Народилася у с. Спас Івано-Франківської області. Проживає у с. Спас Коломийського району Івано-Франківської області. Записано Гаврилюк В. 5.04.2023 р.
7. Респондент Ковбаснюк Г.Ф., 1956 р.н., Освіта: вища, вчитель математики. Народилася у с. Спас Івано-Франківської області. Проживає у с. Великий Ключів Коломийського району Івано-Франківської області. Записано Гаврилюк В. 16.03.2024 р.
8. Респондент Пігуляк М. В., 1960 р.н, Освіта: середня школа. Народилася у с. Спас Івано-Франківської області. Проживає у с. Спас Коломийського району Івано-Франківської області. Записано Гаврилюк В. 18.04.2024 р.

9. Респондент Стівп'юк Н. Д. 1988 р.н, Освіта: бухгалтер, Народилася у с. Спас Івано-Франківської області. Проживає у с. Великий Ключів Коломийського району Івано-Франківської області. Записано Гаврилюк В. 14.02.2024 р.
10. Респондент Тимофій П. М. 1953 р.н. Освіта: середня школа. Народилася у с. Спас Івано-Франківської області. Проживає у с. Спас Коломийського району Івано-Франківської області. Записано Гаврилюк В. 25.02.2024 р.

Опубліковані джерела

11. Кайндль Р.Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Чернівці: Молодий буковинець, 2000. 208 с.
12. Паньків М. Пісні з Покуття (зібрані і упорядкували Микола Андрусак і Михайло Паньків). Івано-Франківськ, 2001. 279 с.
13. Савчук М. Від Пилипівки до Говіння: звичаї, традиції, колядки, щедрівки зимового циклу, які записав упродовж 1975–2003 років Микола Савчук у селі Великому Ключеві Коломийського району Івано-Франківської області. Коломия: Вік, 2003. 112 с.
14. Савчук М. Ключівські прислів'я, приказки та інше. Брустури: Дискурсус, 2023. 208 с.
15. Савчук М. Ключівські весільні співанки. Брустури, 2024. 134 с.
16. Шухевич В. Гуцульщина. Т.2. Львів: З друк. НТШ, 1899. 144 с.
17. Шухевич В. Гуцульщина. Т.3. Львів: З друк. НТШ, 1902. 255 с.
18. Шухевич В. Гуцульщина Т.4. Львів: З друк. НТШ, 1904. 304 с.
19. Kolberg O. Pokucie: obraz etnograficzny. Tom 1. Krakow. 1882. 360 s.
20. Kolberg O. Pokucie. Obraz etnograficzny. Oskar Kolberg. Kraków: Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego. 1888. Т. III. 240 s
21. Schnaider J. Lud Peczeniżyński: Szkic etnograficzny. Cz. II. S. 277-308

Монографії і статті

22. Арсенич П. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. К.: Наукова думка, 504 с.

23. Блонська І. Науково-освітня діяльність Музею писанкового розпису. Сучасний контент. Музейна галузь. *Історія, здобутки та перспективи. Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 90-річчя заснування Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського* (м. Коломия, 6–8 жовтня 2016 року). Коломия : Вік, 2016. С. 45-48.
24. Буряк В. К. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра. *Рідна школа Вип. № 9*. 2001. С. 49-51.
25. Васильчук-Кобилянська М. Ключівське молоко та інші страви: Дещо про кухню одного села. Коломия, 2010. 63 с.
26. Гаврилів П. Вінкоплетення та інші обряди у весільних піснях. Львів. Галицька видавнича спілка, 2013. 536 с.
27. Гаврилюк М. Так колядують в Спасі. Колядки Г. Симоцюк і П. Стівп'юк. *Вісник Коломиї*. 1995. 6 січня. С.3.
28. Гаврилюк Л. Експедиція як одна з форм краєзнавчої роботи. *Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи. Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Івано-Франківськ. 2022. С. 59-63
29. Гайда Л. Краєзнавча експедиція як форма діяльності шкільного музею. *Краєзнавство*. 2010. №1-2. С. 178-185.
30. Дзудзило О. «Школа майбутнього – вже сьогодні» – проєкт з популяризації вивчення рідного краю у закладах освіти. *Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи. Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Івано-Франківськ. 2022. С. 30-33
31. Дзюбак С. Музейні уроки та музейна методична робота учнів як інноваційна методика навчально-виховного процесу на уроках історії. *Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів*. Київ, 2018. С. 158-169.

32. Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект. Монографія / В.Грещук, В.Кононенко, М.Лесюк, М.Паньків, М. Романюк, С.Хороб та інші. Київ–Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2006. 315 с.
33. Камбалова Я. Краєзнавча екскурсія як форма вивчення історії рідного краю. *Історія та правознавство. Позакласна робота.* 2015. № 1. С. 14 – 17.
34. Ковальчук В. Національне виховання студентської молоді засобами народної педагогіки. Івано-Франківськ. 2020. 48 с.
35. Куник М. «Благословіть Боже, отець і мати вінок зачинати...»: у Великому Ключеві на Коломийщині відроджують давні традиції вінкоплетення. *Галичина.* 2021. №22. С. 13.
36. Кутельмах К. Народні звичаї та обряди. Календарна обрядовість. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. Київ: Наукова думка, 1987. С. 286–302.
37. Кушнір Л., Гомля Л. Особливості проведення краєзнавчої роботи в школі. Полтава. [Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки.](#) 2012. Вип. 10. С. 166-169.
38. Лемко Г. Народознавство як засіб виховання особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Івано-Франківськ. 2020. Вип. 31. Т 3. С. 294-298.
39. Лозко Г. Українське народознавство. Київ: Арттек, 2004. 472 с.
40. Марченко О. Особливості використання етнографічного матеріалу в шкільному курсі історії. *Вісник науки та освіти.* 2023. № 6. С. 721-732.
41. Марчук Н. Різдвяна обрядовість на Покутті. *Етнос і культура.* 2005–2006. № 2–3. С. 84–93.
42. Матеріали круглого краєзнавчого столу «Коломийська Гуцульщина». Коломия. 2006. 67 с.
43. Матіяш В. Педагогічне краєзнавство як засіб підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Наукові записки. Серія: Педагогіка.* 2013. № 1. С. 23-34.
44. Момот А., Волошин Ю. Жива історія – метод усної історії в школі. Прага. 2020. 34 с.

45. Мончук О. Великдень у Воскресінцях. Як відзначають Пасху у Воскресінцях на Коломийщині. *Галичина*. 2014. №59. С. 11.
46. Оршанський Л., Гром Г., Ясеницький В. Педагогічний потенціал народного декоративно-ужиткового мистецтва. *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент* : зб. наук. пр. Дрогобич, 2021. С. 82-97.
47. Покуття: історико-етнографічний нарис / Автор ідеї та кер. автор. колективу В. Марчук. Львів : Манускрипт-Львів, 2010. 456 с.
48. Савчук М. «Гуцулка» між Карпатами і Прутом. Про однойменний гуцульський весільний танець на Коломийщині. *Гуцульський календар*. 2020. Вип. 25. 75 с.
49. Савчук М. Музики Правобережної Коломийщини. Брустури, 2024. 207 с.
50. Сірант Н. Освітньо-виховний та естетичний потенціал української народної педагогіки. *Молодь і ринок*. 2019. С. 153-157.
51. Скорик Т. Освітньо-виховний потенціал дозвілля: від народних традицій до сучасності. [Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки](#). 2014. Вип. 115. С. 212-216.
52. Стефанців Б. Село, моє рідне село. Коломия, 1998. 250 с.
53. Топчій Н. Музей у закладі освіти – середовище активної педагогіки. *Інноваційні педагогічні рішення у початковій освіті: зб. наук. праць*. Полтава : Видавець Шевченко Р. В., 2018. С. 118-125.
54. Треф'як Я. Методика краєзнавчої роботи на уроках історії України. *Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти: проблеми і перспективи. Збірник тез доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Івано-Франківськ. 2022. С. 6-14
55. Українське народознавство: Навчальний посібник. Львів: Фенікс, 1994. 608 с.
56. Шинкарук М. Іспаська давнина. Бібліотека Коломийщини. №4. 2016. 88 с.

Підручники та посібники

- 57.Голубко В., Середяк А., Генега Р. Історичне краєзнавство. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень : курс лекцій. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2011. 304 с.
- 58.Курилів В. Методика викладання історії: Навч. посібник. Львів, Торонто: Світ, 2003. 248 с.
- 59.Левітас Ф., Салата О. Методика викладання історії. Посібник учителя. Харків: 2006. 96 с.
- 60.Мій рідний край – Прикарпаття : навчальний посібник для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, проф.-техн. училищ, ВНЗ I-II рівнів акредитації / ред. В. І. Кононенко. Івано-Франківськ : Плай, 2000. 376 с.
- 61.Павлюк С. Українське народознавство. Київ: Знання, 2006. 568 с.
62. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі. Київ : Генеза, 2006. 328 с.
- 63.Прокопчук В. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник. Кам'янець-Подільський: Кондор, 2010. 240 с.
64. Стельмахович М. Теорія і практика українського національного виховання. Посібник для вчителів початкових класів та студентів педагогічних факультетів. Івано-Франківськ, 1996. 179 с.
- 65.Стельмахович М. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.
- 66.Степанова О. Метод проектів як ефективний засіб організації краєзнавчої роботи школярів. Навчальний посібник. Хмельницький, 2020. 107 с.
67. Яковенко Г. Методика навчання історії. Навчально-методичний посібник. Харків: ХНАДУ, 2017. 324 с.
- 68.Русова С.Ф. Націоналізація дошкільного виховання. *Світло*. 1912. С.15.

Електронні ресурси

69. Андріївські вечорниці 2020, Спаська гімназія. URL: https://www.youtube.com/watch?v=d6--ROe1iaE&ab_channel=%D0%93%D0%B0%D0%BB%D1%8F%D0%9A%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%86%D1%96%D0%B2 (Дата звернення: 14.09.2024)

70. Виртуальний Національний музей Гуцульщини і Покуття міста Коломия
URL: <https://hutsul.museum/360/> (Дата звернення: 19.08.2024)
71. Містечко із льоду створили на Коломийщині
URL: https://www.youtube.com/watch?v=Bc-pUEk3_VQ&t=233s (Дата звернення: 28.03.2024)
72. Плетінка від діда-прадіда. Стручень з “пальками” у селі Воскресінці. Рецепт та як його прикрашають. URL: <https://youtu.be/ViQ7ZSEH-84> (Дата звернення: 15.04.2024)
73. Розколяда та Йорданське льодове містечко у селі Спас
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vx6JChGIT64&t=112s> (Дата звернення: 25.03.2024)
74. Спаський Вертеп 2020
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=E6C1zu5Yr7Y&t=763s> (Дата звернення: 21.09.2024)
75. Проекти історичного напрямку URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/2322/> (Дата звернення: 05.10.2024)
76. Франківський драмтеатр уперше відтворив гуцульське весілля XIX століття на сцені просто неба URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3272728-frankivskij-dramteatr-uperse-vidtvoriv-guculske-vesilla-xix-stolitta-na-sceni-prosto-neba.html> (Дата звернення: 30.09.2024)
77. Печеніжинська гуцулка URL: https://youtu.be/15pgwQVCfto?si=W7b8LnDXI2_ZYILd (Дата звернення: 18.05.2024)
78. Спаський ліцей колядка-плес URL: <https://vm.tiktok.com/ZMkF9RxXh/> (Дата звернення: 15.11.2024)
79. Спаський ліцей колядка-молитва URL: <https://vm.tiktok.com/ZMkFHGWNU/> (Дата звернення: 15.11.2024)

ДОДАТКИ ДОДАТОК А

План-конспект уроку «Зимова календарна обрядовість»

Урок: 1

Дата: 16.12.2024

Клас: 10

Тема: Календарна обрядовість: зимові свята

Мета:

Навчальна:

- ознайомити учнів із традиціями зимових свят українського календарного циклу рідного краю (колядки, щедрівки, Маланка, вертеп тощо);
/інформаційна
- вивчити походження символів та обрядових дій зимових свят;
/інформаційна, логічна
- формувати вміння аналізувати історико-культурний контекст народних свят. */логічна, аксіологічна*

Розвивальна:

- розвивати вміння роботи з фольклорними джерелами (тексти колядок і щедрівок) (на основі аналізу історичного джерела, відеоролика «Як виник український вертеп та чому радянська влада його забороняла — пояснення Анастасії Друзюк», ; */мовленнєва, логічна*
- формувати критичне мислення, пов'язуючи традиції із сучасними реаліями (на основі аналізу історичного джерела, відеоролика «Як виник український вертеп та чому радянська влада його забороняла — пояснення Анастасії Друзюк», методу «Мозковий штурм», вправа «Асоціація», вправа «Картковий тест», гра «Зимова мозаїка традицій», вправа «Дискусія», вправа «Порівняльна таблиця»); */аксіологічна*

- підвищувати навички групової взаємодії через творчі завдання (на основі методу «Мозковий штурм», вправа «Асоціація»). */особиста*

Виховна:

- виховувати повагу до національних традицій і культурного спадку (на основі інформації про традиції зимових свят). */особиста, аксіологічна*
- формувати патріотизм і почуття гордості за українську культуру (на основі аналізу історичного джерела, відеоролика «Як виник український вертеп та чому радянська влада його забороняла — пояснення Анастасії Друзюк»). */особиста*
- виховувати толерантність до різних культурних традицій. */аксіологічна*
- розвивати відповідальність за збереження обрядів та звичаїв рідного краю (на основі аналізу історичного джерела «Тетяна Шемберко. синтез язичницьких і християнських мотивів у колядках і щедрівках»). */особиста*
- сприяти згуртованості учнів під час колективної роботи (на основі методу «Мозковий штурм», вправа «Асоціація»). */особиста*
- викликати інтерес до вивчення культурної спадщини через інтерактивні методи (на основі аналізу історичного джерела, відеоролика «Як виник український вертеп та чому радянська влада його забороняла — пояснення Анастасії Друзюк», методу «Мозковий штурм», вправа «Асоціація», вправа «Картковий тест», гра «Зимова мозаїка традицій», вправа «Дискусія», вправа «Порівняльна таблиця»). */аксіологічна*
- формувати естетичний смак через знайомство з народним мистецтвом (на основі вивчення колориту традицій зимових свят). */аксіологічна, творча*
- стимулювати бажання активно популяризувати обряди рідного краю. */аксіологічна*

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: тексти колядок і щедрівок, відео фрагменти вертепу, ілюстрації до зимових обрядів, інтерактивна дошка.

Основні терміни: дідух, колядки, вертеп, щедрівки, 12 страв, маланка

План уроку

1. Огляд зимових свят
2. Колядки та щедрівки
3. Вертеп і маланка

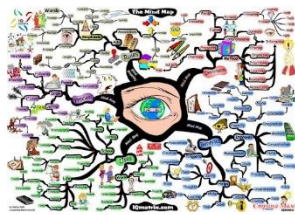

Хід уроку

До за часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
2х в	I. Організаційний	Привітання з учнями. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою. 		
7х в	II. Перевірка домашнього завдання			
7х в	III. Мотиваційний етап	<u>Гра «Зимова мозаїка традицій»</u> Гру можна провести онлайн https://www.jigsawplanet.com/?rc=play&pid=1beac03883dd Учитель заздалегідь готує набір картинок, які символізують	<u>Готова картинка</u> <u>Питання для обговорення</u>	

		<p>зимові свята. Картинки розрізають на кілька частин, створюючи пазли.</p> <p>Учні діляться на групи й отримують по одному пазлу, завданням якого є:</p> <ul style="list-style-type: none"> - скласти пазл, з'єднавши частини. - визначити, яке свято або традицію символізує їхня картинка. - назвати інші елементи чи звичаї, які стосуються цього свята. 	<ul style="list-style-type: none"> - Чи доводилося вам брати участь у подібних традиціях? - Що, на вашу думку, робить ці обряди особливими? 	
4х в	IV. Актуалізаці йний	<p><u>Метод «Мозковий штурм»</u></p> 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Які зимові свята ви знаєте? 2. Що таке колядки і щедрівки? Чим вони відрізняються? 3. Чи бачили ви коли-небудь вертеп? Які враження? 	
20 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	<p>1.</p> <p>Різдво Христове (25 грудня)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Символіка свята: дідух (як символ родинного затишку й добробуту), свічка (уособлення світла і духовності), різдвяна зірка (вказує на народження Ісуса Христа). <i>/інформаційна</i> - Традиції: святкова вечеря з 12 страв, колядування, вітання господарів словами «Христос народився!». <i>/інформаційна</i> - Особливості: поєднання християнських елементів 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Чи знаєте ви автентичні колядки з свого села? Назвіть їх 2. Яку страву на Святвечір ви готуєте? Обґрунтуйте відповідь. 3. Питання до хлопців: Чи ходили або може пам'ятаєте як ходили в «Бички»? 	

		<p>(народження Христа) та язичницьких символів (вшанування природи). <i>/інформаційна</i></p> <p>Щедрий вечір (31 грудня) - Обряд «бички»:ходіння до хат, продавати дерев'яні палички «бички» і засівати господарів будинку .<i>/інформаційна</i></p> <p>- Щедрування: пісенні побажання достатку, здоров'я й щастя. Приклад тексту: «Щедрий вечір, добрий вечір, добрим людям на здоров'я...». <i>/інформаційна</i></p> <p>Свято Маланки (31 грудня) - Сутність: молодіжне обрядове дійство, де персонажі перебираються в яскраві костюми. Головні герої: Маланка (чоловік у жіночому костюмі), Коза, Дід, Циганка.<i>/інформаційна</i></p> <p>Водохреща (6 січня) - Символіка: освячення води як очищення тіла й душі, віра у захист від зла.<i>/інформаційна</i></p> <p>- Традиції: занурення в ополонку, кроплення оселі свяченою водою, виготовлення крижаних хрестів.<i>/інформаційна</i></p> <p style="text-align: center;">2.</p> <p><u>Аналіз історичного джерела</u></p> <p style="text-align: center;">Тетяна ШЕМБЕРКО СИНТЕЗ ЯЗИЧНИЦЬКИХ І ХРИСТІЯНСЬКИХ МОТИВІВ У КОЛЯДКАХ І ЩЕДРІВКАХ</p>	<p>- Чи будете йти цього року маланкувати? І за кого будете переодягатись?</p> <p>- Які ви знаєте Щедрівки?</p> <p>- Можливо пам'ятаєте які персонажі ходять на Маланку?</p>	<p><i>логічна, аскіоло гічна</i></p> <p><i>логічна</i></p>
--	--	---	--	--

		<p>За допомогою світового дерева моделювалася триднина вертикальна структура світу – три царства: небо, земля і підземне царство; чотиристороння горизонтальна структура (південь, північ, захід, схід); життя і смерть (зелене квітуче – і сухе дерево тощо). Цим трьом ярусам світового дерева відповідали різні тварини: гілкам і верхівці птахи, а також сонце і місяць, стовбуру – бджоли, корінню – бобри, куниці.</p> <p>В академічному виданні колядок і щедрівок [12, с. 168-169] знаходимо колядковий текст якої узятю зі збірки Володимира Гнатюка [4, с. 24-25] (запис Івана Франка), як певною мірою ілюструє це твердження:</p> <p style="padding-left: 40px;">Стоїть яворець тонкий, високий, Тонкий, високий, в корінь глибокий, А в коріньку чорні куноньки. А в середині ярі пчюльоньки, А на верхечку сив соколонько. Сив соколонько гнізденце сі в'є, Гнізденце сі в'є, біл камінь бере, Біл камінь бере, все на спід кладє, В серединьку світ-халиньку, Вершок виводить сріблом-золотом.</p> <p>Замість дерева в ролі світової космогонічної моделі може бути й інша рослина (наприклад, папороть чи просто квітка), а також висока гора, стовп, камінь, церква, весела і Чумацький шлях, навіть змій або лядина. Саме дерево з його ізоморфізм часто виступає перипристанним деміургом. Ось початок колядки, де в ролі світового дерева виступає стовп із орлом на верхівці:</p> <p style="padding-left: 40px;">Ой позволю, пан-хазяїн, Нам колядочку сказати. Навкрути твого двора Та залізній тпиа. Посеред твого двора Стоїть стовп золотий, А на тім стовпі Сидить птїця – орел [5, с. 46].</p> <p>На думку Кеенофонта Сосенка, ідея світового дерева "так заволоділа святоточною психікою українського народу, що заслонила йому ідеал духовного Творця світа вважасться народом за перший світотворний чинник" [21, с. 244]. Інакше кажучи, ле рево взяло на себе основне космогонічне світоглядне навантаження.</p> <p>Первісні вірування українців, поклоніння силам природи, їх одухотворення увійшли в історію як язичницька традиція. Ймовірно, що й сам термін "язичництво" був уведений представниками духовенства, які народні традиції сприймали переважно негативно, а псевдохристиянське чи нехристиянське називали поганським. Так охоронці християнської віри виступали проти "всіх сміхотворців, скоморохів, гусе</p> <p style="text-align: center;">3.</p> <p style="text-align: center;"><u>Перегляд відеоролика</u></p> <p style="text-align: center;">Як виник український вертеп та чому радянська влада його забороняла — пояснення Анастасії Друзюк</p> <p style="text-align: center;">https://www.youtube.com/watch?v=5R3uakmJ9Xo&ab_channel=СвітльняКультура</p> <p style="text-align: center;">Маланка.</p> <p>Маланка — це один з найяскравіших народних обрядів, пов'язаних із святкуванням Нового року та святом святого Василя, який відзначається в ніч з 13 на 14 січня.</p> <p>З переходом на новий календар – 31 грудня!!!!</p> <p>Це свято має глибокі корені в українських традиціях і є важливою частиною новорічних обрядів у різних регіонах,</p>	<p style="text-align: center;"><u>Аналіз історичного джерела</u></p> <p style="text-align: center;"><u>Групова робота:</u></p> <p>- Поділіться на групи та розподіліть різні аспекти синтезу мотивів між язичництвом і християнством. Кожна група повинна дослідити один з аспектів і представити результати класу, порівнюючи їх з іншими групами.</p> <p style="text-align: center;"><u>Питання до історичного джерела</u></p> <p>- Що на думку Тетяни Шемберко, є основними відмінностями між колядками і щедрівками в контексті їхніх релігійних та культурних мотивів?</p> <p>- Яким чином християнські мотиви переплітаються з традиціями, що походять з язичницької культури?</p> <p>Поясніть за допомогою конкретних прикладів з дослідження.</p> <p style="text-align: center;"><u>Запитання до відеоролика</u></p> <p>Як виник український вертеп, і що стало основною причиною його популярності в Україні в минулі століття?</p> <p>Чому радянська влада вважала вертеп "небезпечним" і чому його забороняли? Як саме вертеп міг стати символом опору?</p> <p style="text-align: center;"><u>Вправа «Дискусія»</u></p>	<p>логічна, аскіоло гічна</p> <p>логічна, аскіоло гічна</p> <p>аскіоло гічна</p>
--	--	---	---	--

		<p>особливо на заході України, на Буковині, в Карпатах та на Поділлі.</p> <p>Згідно з традицією, в ніч на Маланку групи людей (часто молодь) переодягаються в різні маски, що символізують різноманітних персонажів: від тварин до міфічних істот, таких як чорт, смерть або козак. Вони відправляються по хатах, співають щедрівки та виконують обрядові танці. В цей час вуличні маски мають магичне значення: вони допомагають відганяти злі сили та привертають добробут до оселі.</p>	 <p>Обговоріть, чому, на вашу думку, традиційні культурні елементи, як вертеп, могли бути сприйняті радянською владою як загроза. Як культура може стати інструментом боротьби за свободу?</p> <p><u>Вправа «Асоціації»</u></p> <p>Напишіть список із 5-7 слів або фраз, що асоціюються у вас з Маланкою (можна використати слова, пов'язані з персонажами, традиціями, піснями).</p>	
<p>бх в</p>	<p>VI. Система тизація знань</p>	<p><u>Картковий тест</u></p> <p>Учням роздають картки з різними запитаннями про зимові свята та обряди. Завдання полягає в тому, щоб кожен учень</p>	<p><u>Запитання</u></p> <p>Назвіть три основні зимові свята в Україні та їх дату.</p> <p>Що таке «колядування» і в чому його обрядова суть?</p> <p>Які символи використовуються під час святкування Різдва?</p> <p>Як відзначають Старий Новий рік в Україні?</p>	<p><i>логічна, аскіоло гічна</i></p>

		<p>відповів на своє запитання, використовуючи знання, які він здобув під час уроку.</p> <p style="text-align: center;"><u>Вправа «Порівняльна таблиця»</u></p> <p>Заповніть таблицю, порівняйте різні зимові свята за кількома критеріями: дата святкування, основні традиції, символи, особливості обрядів.</p>	<p>Розкажіть про значення обряду «Щедрування».</p> <p style="text-align: center;"><u>Вправа «Порівняльна таблиця»</u></p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Свято</th> <th>Дата святкування</th> <th>Традиції</th> <th>Символи</th> <th>Обряди</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Різдво</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Вертеп</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Маланка</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>Водохрещення</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </tbody> </table>	Свято	Дата святкування	Традиції	Символи	Обряди	Різдво					Вертеп					Маланка					Водохрещення					<p><i>логічна, аскіоло гічна</i></p>
Свято	Дата святкування	Традиції	Символи	Обряди																									
Різдво																													
Вертеп																													
Маланка																													
Водохрещення																													
бх в	VII. Висновки	<p>Попри сучасні зміни в житті суспільства, зимові свята гуцульсько-покутського пограниччя зберігають свою популярність та важливість. Вони допомагають зміцнювати родинні зв'язки, об'єднують громаду та надають можливість зануритися в атмосферу традицій, що зберігаються, як і в багатьох регіонах України. Традиції святкування, такі як колядування, щедрування, маски на Маланку, не тільки зберігають національну ідентичність, а й підкреслюють важливість культурного різноманіття.</p>																											
2х в	VIII. Домашнє завдання		<p>1. Напишіть есе (100-150 слів) про своє улюблене зимове свято, яке ви святкуєте або яке вам здається цікавим. Вказати: - Яке це свято?</p>																										

			<p>- Які традиції та обряди з ним пов'язані?</p> <p>- Чому це свято важливе для вас та вашої родини?</p> <p>2. Створіть календар зимових свят, в якому вказані основні обряди та традиції для кожного свята. Ви можете зробити це у вигляді малюнка або таблиці.</p>	
--	--	--	---	--

ДОДАТОК Б

Рис. Б.1 Вінок в селі Великий Ключів

Джерело: Особистий фотоархів Івана Лудчака

Рис. Б. 2. Музики села Спас

Джерело: фотоархів автора

Рис. Б. 3 Маланка в селі Спас 2023

Джерело: Фотоархів Автора

ДОДАТОК В

Рис. В. 1. Музей-кімната в селі Спас

Джерело: Фотоархів автора

Рис. В. 2. Частина музею-кімнати

Джерело: Фотоархів автора

Рис. В. 3. Частина музею-кімнати

Джерело: Фотоархів автора